

UNIVERZITA PARDUBICE

FAKULTA FILOZOFICKÁ

KATEDRA SOCIÁLNÍCH VĚD

Cirkus aneb lidé z maringotek

Diplomová práce

Pardubice 2012

Vedoucí diplomové práce:

doc. Mg.A. Tomáš Petráň, Ph.D.

Vypracovala:

Simona Mullerová

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Simona Müllerová**
Osobní číslo: **H10565**
Studijní program: **N6703 Sociologie**
Studijní obor: **Sociální antropologie**
Název tématu: **Cirkus, aneb lidé z maringotek**
Zadávací katedra: **Katedra sociálních věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce bude kompilací děl autorů, kteří se danou problematikou zabývají. Budou zde zahrnuta data, z již dříve uskutečněných výzkumů, doplněná o informace a poznatky z mého vlastního výzkumu (metody kvalitativního výzkumu - polostrukturované a neformální rozhovory). Cílem práce je přiblížit prostředí cirkusu za „oponou“.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BENEDICTOVÁ, Ruth. Kulturní vzorce. Praha : Argo, 1999. 223 s. ISBN 80-7203-212-7.

Croft-Cooke, Rupert and Cotes, Peter. 1976. Circus: A World History. Elek.

London ISBN 0-236-40051-7 **ERIKSEN, Thomas Hylland.** Sociální a kulturní antropologie. Praha : Portál, s.r.o., 2008. 407 s. ISBN 978-80-7367-465-6.

Johnson, William M. 1990. The Rose-Tinted Menagerie. Iridescent Publishing Panorama contemporain des arts du cirque, Pierre Hivernat a Véronique Klein,

Hors les Murs, 2010 **SOUKUP, Václav .** Přehled antropologických teorií kultur.

Praha : Portál, s.r.o., 2004. 228 s. ISBN 80-7178-929-1 **VAN GENNEP, Arnold .** Přechodové rituály : Systematické studium rituálů. Praha : NLN, s.r.o., 1997.

201 s. ISBN 80-7106-178-6. **WIATR, Jerzey J.** Společnost : Úvod do systematické sociologie. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1968. 356 s. ISBN 14-029-68.

Vedoucí diplomové práce:

doc. MgA. Tomáš Petráň, Ph.D.

Katedra sociálních věd

Datum zadání diplomové práce:

30. dubna 2011

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2012



prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.



Mgr. Zbyněk Andrš, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a použila jen prameny uvedené v seznamu literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorských práv, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích, dne 23.března 2013

.....

podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala doc. Mg.A. Tomáši Petráňovi, Ph.D. za vedení práce, konzultace a věcné připomínky.

Dále chci poděkovat rodině Navrátilových, kteří jsou majiteli cirkusu Humberto, za možnost provedení terénního výzkumu, zaměstnancům cirkusu Humberto, jež mi věnovali čas, sdělili potřebné informace a poskytly cenné materiály.

Anotace

Tato diplomová práce pojednává o cirkuse, jako o polokočovném společenství lidí, s jím vlastními specifiky.

Cílem práce je zachytit na základě analýzy zdrojů, jak literárních, tak dat získaných z terénu v konkrétním cirkuse, aktuální podobu cirkusového živobytí a ilustrovat, jaká specifika má cirkusová komunita.

Klíčová slova

Cirkus - cirkusová historie - cirkusová terminologie - cirkusová specifika

Anotation

This thesis concerns an issue of circus as a semi-nomadic community of people with its specific features.

The aim of this project is to capture the actual situation of living in a circus and to illustrate its specific features. This research study is based on analysis of literature resources as well as the data acquired from the particular circus.

Keywords

Circus - history of circus - circus terminology - circus specifics

Obsah

1.	Metodologie.....	12
1.1.	Výzkumný terén.....	14
1.2.	Respondenti.....	14
2.	Teoretické ukotvení výzkumu.....	18
3.	Vymezení základních pojmů.....	20
4.	Cirkusový klaun.....	26
5.	Pohled do historie českého cirkusu.....	29
6.	Legenda jménem Humberto.....	34
6.1.	Současnost a charakteristika cirkusu Humberto.....	36
6.2.	Ocenění cirkusu Humberto.....	41
6.3.	Zvířata.....	41
7.	Specifika cirkusové komunity.....	43
7.1.	Cirkusové živobytí.....	43
7.2.	Cirkusový program.....	46
7.3.	Hostování.....	47
7.4.	Stavba a balení cirkusového šapitó.....	48
7.5.	Cirkusácký žargon.....	50
7.6.	Cirkusové pověry.....	54
7.7.	Cirkus a vzdělávání dětí.....	57
7.8.	Ženy u cirkusu.....	59
7.9.	Cirkusový důchod.....	59
7.10.	Cirkusová svatba.....	60

7.11.	Vánoční svátky	60
7.12.	Královská zásada	60
7.13.	Běžný den v cirkuse	61
7.14.	Cirkus a zdraví	62
7.15.	V zákulisí	62
7.16.	Rekvizity a kostýmy	63
7.17.	Cirkusová kultura	63
8.	Lidé od cirkusu.....	65
9.	Závěrečné stanovisko z výzkumu.....	71
10.	Závěr.....	72
11.	Seznam literatury.....	73

Příloha A - Stavba cirkusového šapitó

Příloha B - Cirkus Humberto

Příloha C - Trénink

Příloha D - Zákulisí

Příloha E - Vystoupení

Příloha F - Zimoviště

Úvod

Hola, hop!Tímto pokřikem ukončí chlapec salto, které upíchne na střed trampolíny s takovou přesností, jako když jehla vyšívá vzor na látku. Celým šapitem se rozezvučí potlesk, který se podaří utišit až klaunovi, jenž má místo nosu červenou bambulku. Záměrně zakopává a plete slova, snad proto, aby dětský smích neutichl a vyplnil tak pomlku, při které jsou rychle chystány kulisy na další vystoupení. Opona cirkusového šapitó se otrásá, ozývá se dusot koňských kopyt a mocné řehtání hřebců. Celé šapitó ztichne, děti ze strachu sedají rodičům na klín. Píseň, která uvádí toto vystoupení, je notoricky známá, po úvodních tónech se opona otvírá a na scénu přibíhá trio hřebců natřásajících své hřívy. Tréma u těchto pultunových stvoření není vůbec zřetelná, i když drezéři asi jistou dávku strachu mají.Návštěvníci ani nedutají a vskrytu svírají pěsti, aby tréma vystoupení neznemožnila. Avšak důkladný výcvik přinesl ovoce, a tak za bouřlivého potlesku publika opouští koně arénu a drezéři se uklánějí na projev díků. Poté přicházejí další cirkusoví umělci, ovace vzrůstají a poklony neustávají. Každý z účinkujících má na tváři pocit úlevy, radost z odvedené práce a jistou dávku pokory, protože vědí, že právě teď si mohou vychutnat potlesk a svých pár minut slávy. Další představení cirkusu Humberto končí, poslední poklona, opona se uzavírá, potlesk utichá, návštěvníci odcházejí...

Tento obraz cirkusových představení zná téměř každý z nás. Jistě každý byl jako malé dítě v cirkuse a tajil se mu dech nad provazochodci, jež na tenkém laně předváděli neskutečné akrobatické kousky, jinému snad utkvěl v paměti klaun s legračními botami či precizně vycvičená zvířata. Zajisté každý si z cirkusu odnesl alespoň malinkatý zážitek, ať už byl spojený s čímkoliv. Leč cirkus nejsou jen kombinace závratných fyzických možností, akrobatických dovedností a drezerských

praktik, jež se odehrávají pod cirkusovým šapitó. Je to život bez kořenů, bez domu s číslem popisným. Avšak pro cirkusové umělce je tento životní styl plnohodnotný, jedinečný a nejdůležitější.

Prostředí cirkusu jsem si vybrala proto, že cirkus od dětství vnímám jako fenomén a místo s netradičním uměním. Hlavním záměrem této diplomové práce je proniknout do cirkusového prostředí tradičních cirkusů a ze sociálně/antropologického hlediska zanalyzovat jeho fungování a popsat specifika cirkusové komunity

Diplomová práce je koncipovaná do třech kapitol.

První kapitola pojednává o metodologii a teoretických východiscích.

V druhé kapitole se zaměřím na historické ukotvení cirkusů na území České republiky, historii a charakteristiku zkoumaného cirkusu Humberto. Následuje vymezení základních pojmů a bližší seznámení se zaměstnáním klauna, jako jednou z nejtypičtějších profesí cirkusu.

Třetí kapitola seznamuje podrobně s komunitou cirkusu Humberto, její charakteristikou a dalšími specifiky, jako je dělení cirkusové sezóny, cirkusové pověry, cirkusový žargon, atd.. Daná specifika jsou antropologicky popsána.

1. Metodologie

Vzhledem k charakteru zkoumané tematiky a zásadám antropologického výzkumu jsem pro své zkoumání zvolila metody kvalitativního výzkumu.

Jedná se zejména o zúčastněné pozorování, rozhovory polostrukturované a strukturované.

Stěžejním materiálem pro zpracování této diplomové práce jsou informace získané z předvýzkumu, který jsem prováděla v roce 2010 a z terénního výzkumu z roku 2011, jsou

Vzhledem k tomu, že se má pozice ve vztahu ke zkoumané komunitě měnila, tak se měnily i metodologické postupy.

První fáze zkoumání se vztahuje k roku 2010. V tomto období jsem cílovou skupinu kontaktovala a seznámila jsem ji se svým výzkumným záměrem. Následně došlo k setkání v prostorách cirkusu, kde jsme se vzájemně seznámili, podrobně jsme probrali můj výzkum a bylo mi doporučeno materiály, které by mi pomohly k přiblížení dané tematiky. V neposlední řadě mi byla velmi stručně popsána historie a fungování cirkusu. Takovýchto setkání, co do počtu, bylo pět. Během těchto schůzek jsem měla možnost hovořit s klaunem, který v cirkuse působí, jež je arménské národnosti., s Hynkem Navrátilem ml., jež je starším synem principála, s panem Petrem P., který cestuje s cirkusem již dvacet let a zároveň je velkým cirkusovým nadšencem a s Antonínem Navrátilem, který je mladším synem principála. Se všemi jsem si neformálně povídala. Byla jsem překvapena, že o svém působení v cirkuse mluví otevřeně. Veškeré rozhovory, které jsem prováděla v předvýzkumu, jsem nechala volně plynout a nesnažila jsem se ho vést žádným směrem. Ke každému z nich, jsem si vedla podrobné poznámky.

Z metodologického hlediska tedy šlo o nezúčastněné pozorování, při kterém jsem se zamýšlela nad škálou otázek, které by mi co nejdříve popsaly specifika cirkusové komunity.

Druhá etapa následovala roku 2011, a to v měsících září, říjen a listopad. Metodologicky, jsem se během této etapy přiklonila k metodě zúčastněného pozorování. Jelikož jsem se svým záměrem některé zaměstnance cirkusu seznámila, nebyly začátky tolik těžké. A ostatním členům cirkusu jsem se představila již za „chodu“. V tomto období jsem se začala orientovat na pozorování každodenního života u cílové skupiny. S respondenty jsem už nevedla nestrukturované neformální rozhovory, ale realizovala jsem takové rozhovory, aby mi bylo odpovězeno na otázky, které jsem si připravila při předvýzkumu. Během zúčastněného pozorování jsem pozorovala prostředí cirkusu a jeho chod, což zdůraznilo význam zjištěných informací a přispělo k sociálně/antropologické analýze.

Otázky mnou pokládané, které jsem měla připravené z předvýzkumu výzkumu.

- Povídejte mi o svém životě na „kolech“?
- Říká se, že máte vlastní pověry, které se vztahují k cirkusovému prostředí. Je to pravda? Jaké?
- Říká se, že mluvíte výrazy a slovy, které se používají pouze mezi vámi? Je to pravda? Jaká?

Na základě analýzy dat zjištěných při výzkumu, jež byly stěžejním materiálem pro zpracování této diplomové práce jsem mohla odpovědět na výzkumnou otázku, zdali **na základě sdílení stejné oblasti a vzájemných interakcí, jež vycházejí z provozování cirkusu, vzniká komunita.**

Celkově jsem strávila v terénu téměř dva půl měsíce.

1.1. Výzkumný terén

Výzkum jsem prováděla v cirkuse Humberto, na území hlavního města v pražské části Prosek, jelikož právě zde v době mého terénního výzkumu hostoval. Cirkus se nacházel na rozlehlém travnatém prostranství vedle zastávky metra Strážkov.

1.2. Respondenti

Referenční skupinou byli lidé, jež byli v letech 2010-2011 zaměstnaní v cirkuse Humberto. Úzce jsem spolupracovala s Hynkem Navrátilem ml. (starší syn majitele cirkusu), Petrem P., jež je u cirkusu již dvacet let, s Antonínem Navrátilem (mladší syn principála), jejichž znalost cirkusového prostředí a orientace ve fungování cirkusu byla vysoká a věrohodná, ať už díky mnohaletému působení v cirkuse či rodinným vazbám k cirkusu.

Další dvě respondentky se staly mými informátorkami až v době mého pobytu v cirkuse v roce 2011. Prováděly mě po prostorách cirkusu, ukazovaly mi jejich maringotky a rozšiřovaly okruh mých respondentů metodou „sněhové koule“, o jejich blízké v cirkuse. Věkové rozpětí respondentů bylo od 13 do 45 let.

Respondenti byli různých národností a z různých rodinných stavů.

Rozhovory jsem vedla s lidmi různých národností; s klaunem arménské národnosti, s německou rodinou, jež se skládala z manželského páru a jejich třináctiletého syna. Všichni v cirkuse drezúrovali slony. S Ukrajinkou, která předvádí disciplínu hula-hop. S lidmi různých rodinných stavů, s mladými lidmi, kteří nemají žádné závazky; s ženami, které jsou vdané a zbytek své rodiny mají u cirkusu; s muži, kteří jsou ženatí, ale své blízké u cirkusu nemají- zůstali buď

v zahraničí nebo bydlí v domě, který není na kolečkách; s muži, kteří jsou bez závazků.

Nezbytným atributem pro výzkum bylo studium odborné literatury, časopisů a sledování videozáznamů, jež mi pomohly k lepší orientaci v cirkusové tematice. Avšak během analýzy literárních zdrojů jsem zjistila, že pramenů a výzkumných prací, jež by se na tematiku cirkusové komunity zaměřovaly, je zanedbatelné množství. Tudiž mi velmi přínosným zdrojem informací byla návštěva jediného cirkusového muzea v Prachaticích, kde jsou k vidění plakáty, dokumenty, fotografie, ale také se člověk v momentě ocitne v cirkusové manéži s hrazdami, jednokolkami, perskou tyčí a cirkusovými kostýmy.¹ Zkrátka je nám zde poskytnut ucelený pohled o historii cirkusů v Čechách.

Literární pramen, který byl nejdůležitější při analýze cirkusového prostředí, byla publikace Ejhle cirkusy a varieté od Antonína Hančla, kde je sepsána historie cirkusů v Čechách, součástí knihy je i cirkusový slovníček. Vedle zdroje literárního mi byl velkým přínosem web cirkusu Humberto, kde je systematicky uspořádáno mnoho informací o historii cirkusu i o jeho fungování. To vše je doplněno fotografiemi cirkusu.

Zkoumání cirkusové komunity vnímám jako velmi aktuální, jelikož členové cirkusu jsou lidé, kteří se v poslední době potýkají s nepříznivými podmínkami pro provozování cirkusu. Jedním z důvodů je rostoucí zájem diváků o nově se formující cirkus, který je označován jako nový cirkus, kdežto cirkus, kterým se zabývám ve své práci já, je cirkusem tradičním.

Další problém tradičních cirkusů vyplývá ze situace, která nastala po revoluci 1989. Konec revoluce znamenal i konec vlivu Státního podniku Československých cirkusů a varieté.

¹*Kudyznudy.cz: Expozice české loutky a cirkusu v Prachaticích - jediné cirkusové muzeum v Čechách* [online]. 2009 [cit. 2012-03-19]. Dostupné z: <http://www.kudyznudy.cz/Aktivita-a-akce/Aktivita/Expozice-ceske-loutky-a-cirkusu-v-Prachaticich---j.aspx>

Začali se rušit státní cirkusy a majetek se začal rozprodávat mezi lidi, kteří v něm pracovali. Doba byla těžká, cirkusy krachovaly, lidé nespláceli dluhy za nakoupené věci. A právě v této době začaly vznikat soukromé podniky. Podle odhadů z dob po revoluci bylo v naší zemi těchto větších či menších podniků okolo čtyřiceti. Střízlivé odhady, které jsou z roku 2006, vypočítaly existenci 30 státních podniků.² Právě počet cirkusů nese vinu na současné situaci cirkusů v České republice. Současná situace poukazuje na existenční problémy jednotlivých podniků a vzájemnou rivalitu. Celkově tato situace dovedla některé z podniků ke krachu, jiní omezují svůj program či dobrovolně ukončují činnost. Dalším problémem je pokles zájmu diváka o cirkusácké umění. Pohled na poloprázdné šapitó patří u světských k jednomu z nejšmutnějších. Nesmíme opomenout ani finanční stránku návštěvy cirkusu, která je pro dnešní rodiny velkým zásahem do rozpočtu. Když připočteme uspěchanou dobu, kdy člověk nenachází čas se zastavit, vyjde nám obrázek současného cirkusu- malá návštěvnost, člověku stačí cirkus vidět pouze jednou za rok, což v množství cirkusů, které navštěvují různá místa v České republice, má fatální následky. K dalším problémům patří rivalita mezi jednotlivými rody. V současné době, kdy konkurence je veliká, se každý snaží pro svůj cirkus „utrhnout“ co nejvíce. Někdy je to i za cenu přelepování či strhávání plakátů, podplácení úředníků, kteří povolují stání cirkusu v jejich městě. Může se stát, že pokud máte slíbené místo třeba v Aši, ale konkurenční cirkus si usmyslí, že tam bude hostovat, umluví úředníka, např. že slyšel, že do Aše konkurenční cirkus už nechce a místo je jeho.³ Rozumným úsudkem je jasné, že do místa, kde byl konkurenční cirkus pár dní před Vámi, nemá cenu opět jet. Myslím si, že pouze ve vlastním zájmu by bylo lepší, kdyby se

²MGR. VACULÍK, Pavel. *Cirkusy.xrs.cz* [online]. 2008 [cit. 2011-11-24]. Problémy dneška (zamyšlení nad současnou situací českých cirkusů). Dostupné z WWW: <<http://cirkusy.xrs.cz/clanky/problemy-dneska-zamysleni-nad-soucasnou-situaci-ceskych-cirkusu/>>

³ Vlastní výzkum autorky

mezi jednotlivými cirkusy zlepšila komunikace a potlačila vzájemná rivalita. Ale i přes veškeré překážky a problémy dneška, které jsou cirkusáckému umění stavěny do cesty, Hynek Navrátil ml. z cirkusu Humberto říká: „Zájem diváků má poslední dobou spíše vzrůstající tendenci. Zdá se, že lidé jsou už znuděni televizními programy, které nabízejí vraždy, telenovely a reality show.“ Zůstává tedy otázkou, jak dlouho vydrží tradiční cirkusy provozovat své řemeslo v současných podmínkách, které jsou jim státem diktovány, ale po terénním výzkumu, který jsem u této specifické skupiny vedla, by byla škoda, kdyby se toto živobytí vytratilo, neboť jde o skupinu lidí, která poskytuje obraz netradičního způsobu života, možná s nádechem exotiky, možná pro některé nepochopitelný, ale velmi svérázný.⁴

⁴Vlastní výzkum autorky

2. Teoretické ukotvení výzkumu

Tato diplomová práce vzniká z potřeby zjistit, zdali na základě sdílení stejné oblasti a vzájemných interakcí, jež vycházejí z provozování cirkusu, vzniká komunita.

K tomu, abych mohla tuto výzkumnou otázku vyvrátit, či potvrdit, zaměřím se na vymezení pojmu komunita podle více autorů.

V díle *Teorie a modely komunitní práce* od Alice Gojové, je vymezen termín komunita takto: „*Sociologické vymezení charakterizuje komunitu jako jednotku se sociální strukturou, která je funkčně integrovaná do širší společnosti, má vlastní kulturní tradice, které jsou hodnoceny jako způsob života. Za komunitu je považováno více než určitý společný obydlený prostor. Lidé, kteří komunitu tvoří, sdílí společné hodnoty a zájmy, dochází mezi nimi k interakcím, spojuje je pocit blízkosti a solidarity, mají tendenci přemýšlet o sobě jako o části skupiny (my).*“⁵

Reichel ve svém díle definuje pojem takto: „*Komunita (z latinského *communitas*, společenství, společnost) bývá mnohdy užívána jako synonymum pro *pospolitost*, *společenství*, tedy pro protiklad pojmu *společnost*. Obvykle označuje sociální seskupení, které lze charakterizovat zvláštním typem vnitřních sociálních vazeb.*“⁶

V psychologickém slovníku od autorů Hartlové a Hartla, je „*komunita-přirozené společenství v určité lokalitě nebo skupina lidí, sdílející společné zájmy.*“⁷

V díle *Společnost; Úvod do systematické sociologie* od autora Jerzy J. Wiatra je komunitou nazýváno „*dva a více*

⁵GOJOVÁ, Alice. *Teorie a modely komunitní práce*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2006.P

⁶REICHEL, Jiří. *Kapitoly systematické sociologie*. Praha : EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2004. 112 s. ISBN 80-86423-80-7.

⁷HARTL, Pavel; HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Praha : Portál s.r.o., 2000. 267 s. ISBN 80-178-303-X.

jedinců, mezi nimiž existuje určitý společenský vztah."⁸Jerzy J. Wiat dále píše, že ke klasifikaci dochází na základě těchto kritérií: „A) *typ vazby spojující členy*

B) stupeň stálosti

C) velikost komunity

D) charakter členství v komunitě

E) typ solidarity"⁹

⁸WIATR, Jerzy J. *Společnost : Úvod do systematické sociologie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1968. 71 s. ISBN 14-029-68.

⁹ *tamtéž*

3. Vymezení základních pojmů

Cirkus, slovo latinského původu, je v literatuře popisován ve třech významech:

1. ve starověkém Římě tak byla označována kruhová nebo oválná závodní dráha
2. zařízení, jež je zdrojem cirkusového představení
3. zábavní podnik, který vykonává cirkusové představení v pevném domě (pevný cirkus) nebo ve velkém stanu, označovaný jako cestovní cirkus. Vždy se jednalo o zařízení kruhového půdorysu, v jehož středu byla manéž, což byl předváděcí prostor pro umělce, drezéry či klauny. Sedadla pro diváky byla vždy umístěna stupňovitě nad sebou kolem manéže. Představení jsou předváděna obecnstvu za stanovené vstupné.¹⁰

Dělení cirkusu

V současné době můžeme spatřovat dva základní druhy cirkusu. Jedním z nich je cirkus tradiční, neboli klasický a cirkus nový. Cirkusu tradičnímu se budu podrobně věnovat ve své práci.

Nový cirkus balancuje na hraně cirkusu, divadla a akrobacie. Kdyžbychom porovnali nový cirkus s tradičním, pak v moderním jde hlavně o estetické provedení a celkový vizuální dojem. Kolébkou nově vzniklého žánru je Francie, kdy hlavním úkolem bylo zbavit se zastaralého konstantního vystupování, v podobě po sobě jdoucích jednotlivých čísel, drezúr či jiných výstupů, které po sobě následovaly bez jakékoliv provázanosti.¹¹ Nový cirkus funguje na základě improvizace a umělecké svobody. Jde o umělecký zážitek, který nese

¹⁰HANČL, Tonda. *EJHLE, CIRKUSY A VARIETÉ : První český cirkusový slovník*. Brno : Rovnost, a.s., 1995. 164 s.

¹¹*Instinkt:Novýcirkus*[online].2010(13/10)[cit.2011-12-30].Dostupnéz:http://instinkt.tyden.cz/rubriky/ostatni/styl/novy-cirkus_25076.html

poselství, nad kterým musí divák přemýšlet a nebýt pasivní. Nový cirkus zažívá v posledních 30 letech velký rozmach.¹²

Tradiční cirkus

Současný obraz představení tradičního cirkusu jsou čísla se zvířaty, artisty, drezérská představení a komika.¹³

Světští jsou specifickou skupinou lidí bez „pevného“ domova. Mezi světské patří nejen cirkusáci, ale také provozovatelé pouťových atrakcí či loutkáři.¹⁴

Chrapoun, takto je označován „přivandrovalec“, civilista, který nepochází z cirkusu.¹⁵

Manéž, je slovo francouzského původu. V literatuře se uvádí více významů:

1. cvičiště koní či krytá jízdárna
2. cirkusové jeviště

Manéž je hlavní částí cirkusu, jež má kruhový tvar. Proto se také někdy uvádí, že umělecká práce, která je provozována v manéži, je „kulatá“ práce. Klasický průměr manéže je 13 metrů; tato velikost je odvozena od součtu průměrné délky velkého drezérského biče, jež se používá při volném výcviku koní, v cirkusové mluvě označován jako šambriéra, a ruky drezéra; její poloměr je také ovlivňován sklonem koňského těla při koňských drezúrach. Klasická manéž je z hliníkového základu, jež je pokryt pilinami. Povrch vytvořený z pilin je určen pro představení se zvířaty. Pro vystoupení artistická je kladen do manéže koberec, cirkusovou hantýrkou patle. Manéž je ohraničena manéžovými díly- pistou. Velké cirkusy

¹²KELLNEROVÁ, Květoslava. *Problematika dnešních cirkusů v České republice*. Pardubice, 2010. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice.

¹³tamtéž

¹⁴*Slangy.cz: Argot* [online]. 2008 [cit. 2012-03-19]. Dostupné z: http://www.slangy.cz/SNC_Argot.html

¹⁵HANČL, Tonda. *EJHLE, CIRKUSY A VARIETÉ : První český cirkusový slovník*. Brno : Rovnost, a.s., 1995. 164 s.

používají i dvě nebo tři manéže. Poté jsou cirkusy označovány jako jednomanéžové, dvoumanéžové či třímanéžové. Avšak vedle kulatých manéží můžeme v některých cirkusech vidět i manéže oválné, které umožňují předvádět velké představení s koňmi, slony. Protáhlému tvaru manéže se říká dráha. V zahraničních cirkusech je možné vidět též manéže s kaučukovým povrchem.¹⁶

Galérka; v prvním významu se pod tímto pojmem rozumí hlediště putovního cirkusu, kdy lavičky jsou postaveny amfiteatrálně. Tradiční galérka má okolo 1 100 laviček a místa k stání. Druhý význam galérku popisuje jako pódium pro hudbu.¹⁷

Šapitó je slovo původu francouzského. Je to označení pro cirkusový stan, v užším pojetí označení pro cirkusovou střešní plachtu či vrchní část cirkusového stanu. V cirkusovém žargonu označován jako tent, celt či plátno.¹⁸

Maringotka, slovo pocházející z francouzštiny, označuje obytný vůz pro artisty, kteří ho obývají na cestách s cirkusem. Původně český název byl vostavák, označení maringotka se začalo užívat až po vydání Bassova Cirkusu Humberto(1941). Dnes jsou pod tímto názvem označovány všechny vozy cestovního cirkusu, včetně těch s kuchyní, šatnou, či dalším příslušenstvím. Užívaná označení pro vozy se specifickým užitím jsou: apjatl- obytný vůz, bufeták- vůz, ve kterém je umístěn bufet, garderoba- místnost s kostýmy či prostor pro převlékání artistů, kšírák- vůz , kde jsou rekvizity, šapiták- vůz se stavovými plachtami, zvířák-vůz se zvířaty. V minulosti existovaly také tzv. předváděcí vozy, které byly zdrojem podívané drezúry šelem.¹⁹

¹⁶ HANČL, Tonda. *EJHLE, CIRKUSY A VARIETÉ : První český cirkusový slovník*. Brno : Rovnost, a.s., 1995. 164 s.

¹⁷ tamtéž

¹⁸ tamtéž

¹⁹ tamtéž

Technický popis maringotky

Celodřevěná dvounápravová maringotka o délce 286 cm, šíři 188cm a výšce 172 cm(pouze skříň). Vůz, který původně jezdil na širokých loukoťových kolech, který měl šíři ráfku cca 30cm, jež byly nasazeny na mosazných nábojích. Tato kola byla ve dvacátých letech nahrazena litinovými koly s pryžovými ráfky. Ke skříni byl připevněn podvozek čtyřmi kovovými profily ve tvaru V. Celý vůz byl odpružen čtyřmi listovými „kočárovými“ péry. Toto je technický popis jedné z nejstarších maringotek.²⁰

Historie první maringotky, která byla vyrobena v Plzni, se datuje k roku 1880. V maringotce se narodila prababička posledního majitele Julie Eisenhammerová, která společně s manželem Antonínem Ederem jezdila po severních Čechách. Jejich živobytím byla střelnice a kolotoč poháněný lidskou silou. Její bratr Josef Eisenhammer si vzal za ženu Josefu Janečkovou, jež pocházela z loutkářské rodiny. Vůz byl v tomto období využíván jako loutkářský: zázemí a jeviště, ze kterého se otevřenými dveřmi hrálo divadlo, se nacházelo v zadní polovině a přední polovina byla využívána jako obytný vůz. V roce 1968 byl vůz odstaven v Radovesicích. Od roku 2008 je ve vlastnictví Národního cirkusu Jo-Joo.²¹

K historii maringotek

Světští, jednoslovné označení pro loutkáře, komedianty, provazochodce, prostě pro umělce všeho druhu na svých poutích po světě nejprve používali v polovině 19. století dvoukolky, poté následovaly žebřinové vozy a vozy s prkennou korbou. Vozy sloužily k převozu veškerého majetku, rekvizit či věcí, které potřebovali k běžnému životu. V polovině devatenáctého století nesloužily maringotky jako místo k přenocování, či

²⁰Zašlé časy života v maringotkách. Prachatice: Muzeum české loutky a cirkusu, 2010. ISBN 978-80-7036-235-8.

²¹tamtéž

k bydlení. Světští spali tam, kde předváděli své vystoupení. Místem pro nocleh se tak stávaly hospodské sály, „ frajplacy“ čili nocování pod širým nebem, nebo chalupy místních lidí, kteří se už znali, jelikož se cesty jdoucích po světě často opakovaly.²²

Kolem roku 1880 již začali využívat šapitó a obytné dřevěné vozy, neboli maringotky, zprvu zvané „ abtajly“ (z němčiny oddělení nebo kupé) nebo „vostaváky“. Název maringotka je na českém území poměrně novým pojmem, který se dostal do povědomí českého občana s veleúspěšným románem Eduarda Basse Cirkus Humberto (první vydání v roce 1941). Od posledního dvacetiletí devatenáctého století maringotky provázejí české cirkusové umělce dodnes.²³

Moderní techniky, jako byly traktory, pásové tahače a vleky za nákladní automobily začaly cirkusy využívat již na začátku 20. století. Avšak maringotky, které byly taženy koňmi, jsou k vidění ještě koncem 40. let 20.století. Jedna z nejvelkolepějších maringotek, která kdy byla na území České republiky viděna, patřila bratrům Kludským. O výrobu se zasloužila německá firma Buschbaum. Devítimetrová maringotka měla předsíň, pracovnu pana direktora s klavírem , kuchyňku-prostornou ložnici s novobarokním nábytkem, koupelnu s teplou a studenou vodou a vanou. Prostor se dal rozšířit o výsuvnou verandu s okny z barevných skel. Stropy byly zdobené umělými štukami, měla elektrické osvětlení, horkovodní topení, stahovací okna s broušenými skly, zasunovací okenice. Interiér maringotky byl vybaven vyřezávaným nábytkem . A v neposlední řadě, pro zajištění úplného pohodlí, křesla potažená červenou kůží.²⁴

²²Zašlé časy života v maringotkách. Prachatice: Muzeum české loutky a cirkusu, 2010. ISBN 978-80-7036-235-8.

²³tamtéž

²⁴tamtéž

Maringotky za státních cirkusů

Dřevěné maringotky, které měly střešní světlíky, zůstaly. Byly však vybaveny podvozkem s kovovým rámem a dřevěná kola byla nahrazena litinovými s pryžovou obručí. Od přelomu 50. a 60.let 20.století se dřevěné maringotky, které byly doposud určené hlavně pro využívání na stavbách, drobně upravovaly pro potřeby státního cirkusu.²⁵

Podstatnou změnou na konstrukci maringotek bylo vybavení pneumatikami. Vytápění bylo v dvouprostorových vozech zajišťováno pomocí kamen na tuhá paliva. Do umyvadel, která byla umístěna v zádveří, se zaváděla studená voda, uchystané byly rozvody na elektřinu. Světlíky byly z maringotek odstraněny v 60.letech a dvojnice oken byla zajištěna dřevěnými okenicemi.²⁶

Z maringotek do kempinků

Sedmdesátá léta 20.století znamenala pro éru cirkusových maringotek konec. „Vostaváky“ byly nahrazeny vejčitými hliníkovými karavany, jež byly domovem na kolečkách nejdříve pro artisty v USA. Karavany (mezi cirkusáky nazývané kempinky) se v Evropě ale ujaly taktéž velice brzy. Není divu, jelikož vybavení a luxus, který kempinky nabízely, byly v porovnání s „abtajly“ nesrovnatelné. Přední výrobci nabízeli velké vozy s centrálním vytápěním, teplou a studenou vodou, plně vybavenou kuchyní, koupelnou, splachovacím WC, který byl napojen na kanalizaci nebo na výměnný rezervoár. Technický pokrok se na podobě kempinků odrážel ve vybavení televizorem, videem, hi-fi soupravou či satelitním spojením.

²⁵Zašlé časy života v maringotkách. Prachatice: Muzeum české loutky a cirkusu, 2010. ISBN 978-80-7036-235-8.

²⁶tamtéž

Avšak jedno negativum moderní kempinky mají, a to absenci velkého salónu.²⁷

Jedním z prvním majitelů, zřejmě jednoho z největších a nejluxusnějších kempinků, byl Jiří Berousek, majitel národního cirkusu Originál Berousek. Tento kempink dovezený z USA je tažen samostatným menším tahačem.²⁸

Principál-slovo latinského původu, jež označuje majitele cirkusu.²⁹

Artistika je druh scénického umění, které je založen na dokonalém fyzickém projevu, který je vrcholně obtížný. Představení je prezentováno s ladností a za hudebního doprovodu.³⁰

Drezúra, slovo francouzského původu, jež označuje základní cirkusový obor, který je založen na výcviku zvířat. Často je pro drezúru používáno synonymum zděřová čísla. Drezúry můžeme rozdělit do dvou kategorií. První je komická, ta zahrnuje drezúru opic, psů nebo medvědů. Druhou je drezúra vážná, která zahrnuje drezúru slonů, kočkovitých šelem, atd. Cvičitel, který provádí při drezúře výcvik zvířat, je drezér.³¹

4. Cirkusový klaun

²⁷ *Zašlé časy života v maringotkách*. Prachatice: Muzeum české loutky a cirkusu, 2010. ISBN 978-80-7036-235-8.

²⁸ HANČL, Tonda. *EJHLE, CIRKUSY A VARIETÉ : První český cirkusový slovník*. Brno : Rovnost, a.s., 1995. 164 s

²⁹ tamtéž

³⁰ tamtéž

³¹ tamtéž

Cirkusové představení čítá okolo osmi vystoupení. Jedno vystoupení nelze povýšit nad druhé. Každé má v cirkusovém programu své neodmyslitelné místo. Avšak k nejstaršímu cirkusovému povolání, které je zaryto v paměti každého z nás, patří to klaunské. Klaun je duší cirkusu, studnicí nespočetných možností k smíchu. Kvalitní klaun, který dokáže pobavit publikum, je pro cirkus velkým bohatstvím, kterého si každý principál váží a jeho hodnotu si plně uvědomuje.

Historicky vzato kolébkou manéžové komedie je Španělsko, Itálie a Francie. Právě v těchto evropských zemích byly položeny základní pilíře dané manéžové disciplíny a všestranného řemesla klauna. Avšak maska, jež byla vytvořena Joem Grimaldinem na počátku 19.století a samotný název clown, má své kořeny v Anglii.³²

Za prvního průkopníka klaunského řemesla je považován Billy Saunders, který vystupoval v cirkuse Angličana Filipa Astleye. Zde předváděl humor na koni. V první řadě šlo o to, aby napodobil zkušeného jezdce. Avšak otázce klaunskému prvenství ještě konkuruje historika, jež byla inspirována opilým krasojedcem Angličanem Tonym Bellingovem, který nebyl po svém profesním selhání vyhozen, ale ba naopak mu ředitel zvýšil gáži za nevídané vystoupení „roztržitého“ manéžáka. Zůstává tedy otázkou, komu patří prvenství cirkusového komika, ale jistotou je, že kořeny klaunského řemesla pocházejí z Anglie.³³

Před 200 lety byla klaunská představení přímočará a bez složitější zápletky. Zkrátka v očích diváka byl klón (jak se dříve oslovovali, dle foneticky psaného klón) postava humorně tupá a otloukaná. Avšak následně se přidávaly další prvky, jako artistická čísla, hudba, drezúry malých zvířat; koncem

³² [Http://www.pozitivni-noviny.cz/cz/clanek-2009100077](http://www.pozitivni-noviny.cz/cz/clanek-2009100077). VACULÍK, Pavel. *Pozitivní noviny* [online]. 2009 [cit. 2012-02-12]. Dostupné z: <http://www.pozitivni-noviny.cz/cz/clanek-2009100077>

³³ *tamtéž*

19. století jsou do klaunských představení převzaty prvky pantomimy či další rekvizity a ze směšně vypadajícího šaška vyvstává všestranný umělec, perfektně ovládající mnoho disciplín. Na tomto základě dochází k dělení klaunského řemesla. Základním rozdělením je dělení na mužské a ženské klauny; muži jsou klauni a ženy jsou označovány jako klaunessy. Z hlediska délky výstupu rozeznáváme dělení na celovečerní a pasážové, z hlediska způsobu vystoupení na mluvící, pantomimické, hudební, drezúrové či žonglující. Každý klaun, který v cirkuse vystupoval, měl svoji klaunérii, což byla sbírka humoristických a satirických klauniád, neboli scének, které byly klaunem hrány v cirkuse. Dané klaunérie se dědily orálně. Sepsána byla jediná díky Francouzovi Tristanu Rémimu, který zaznamenal 150 klaunérií. U nás vyšly v roce 1968 díky překladu JUDr. Jana Brabce.³⁴

Dále se do dějin cirkusového klaunování nesmazatelně zapsal hudební klaun Arnošt Janeček, který bavil diváky hrou na koště s jednou strunou, které nazýval „koštafon“, pak Otakar Vašta, který vystupoval pod uměleckým jménem James. Dalším vynikajícím klaunem byl Emmett Kelly, který vystupoval s maskou tuláka. Ruský klaun Karandáš míval za svého partnera vždy nějaké zvířátko, nejčastěji to byla černá fenka nebo dobromyslný oslík. Klaun Grock, kterému říkali „Král Klaunů“, pro něhož nebyla klauniáda povoláním, ale posláním, se proslavil zvoláním: „Není možné!“ Jako první český klaun je označována postava Čížka v pražském cirkusu Beránkových a o pár let později také klauna Veselého v jiném cirkuse Václava Slezáka; oba byli průkopníky tohoto umění u nás.³⁵

Poctivé klaunské řemeslo je dnes vidět v mnohých českých cirkusech, jako je Humberto, Bernes, Originál Berousek,

³⁴[Http://www.pozitivni-noviny.cz/cz/clanek-2009100077](http://www.pozitivni-noviny.cz/cz/clanek-2009100077). VACULÍK, Pavel. *Pozitivní noviny* [online]. 2009 [cit. 2012-02-12]. Dostupné z: <http://www.pozitivni-noviny.cz/cz/clanek-2009100077>

³⁵ HANČL, Tonda. *EJHLE, CIRKUSY A VARIETÉ : První český cirkusový slovník*. Brno : Rovnost, a.s., 1995. 164 s.

Carini. Zajímavostí je osmdesátiletý klaun Bohouš, jež se svým vystupováním bavil diváky v cirkuse Alex.³⁶

Ačkoliv si každý spojuje klauna s legrační postavou s charakteristickým červeným nosem, je potřeba vyzdvihnout obrovské umění a odvahu postavit se před publikum, které se skládá z diváků různých generací, kdy každý si pod pojmem legrace představí něco jiného. Jak říká Hynek Navrátil ml.: „Dnešní divák je velice náročný a rozesmát ho patří k jednom z nejtěžších úkolů. Ne nadarmo se říká, že úsměv klauna někdy bolí.“

5. Pohled do historie českého cirkusu

³⁶[Http://www.pozitivni-noviny.cz/cz/clanek-2009100077](http://www.pozitivni-noviny.cz/cz/clanek-2009100077). VACULÍK, Pavel. *Pozitivní noviny* [online]. 2009 [cit. 2012-02-12]. Dostupné z: <http://www.pozitivni-noviny.cz/cz/clanek-2009100077>

Podivuhodný svět cirkusové manéže, v níž se předvádějí cvičené šelmy i akrobatické prvky odvážných umělců, jakož i výstupy klaunů, což jsou hlavní prvky cirkusového umění, se datuje k počátku 19. století.³⁷ Zrod českého cirkusu je spojen se jménem Josef Beránek. Beránek byl potulný komediant a provazochodec; dobové zprávy dokazují, že jeho první vystoupení se konala v Praze roku 1819³⁸. V té době stál také na Slovanském ostrově cirkus Francouzky Marie Dallmayerové, které zrovna štěstí nepřálo, a celý její podnik byl zadlužen. Právě v tuto dobu přichází Josef Beránek, který poskytuje Marii Dallmayerové, ovdovělé matce čtyř dětí, mimo svého umění, také peníze na zaplacení dluhů. Roku 1828 se Josef Beránek s principálkou Marii Dallmayerovou oženil, a tak se Beránek stal prvním českým principálem prvního česko-francouzského cirkusu. Zanedlouho ale Marie Beránka opustila kvůli gymnastovi Antonínovi Delionovi. A právě v tento moment se z česko-francouzského cirkusu Beránek stává ryze český cirkus.³⁹ V té době se chodu cirkusu, zejména jeho povznesení na vyšší úroveň, ujímá Beránkův syn Emanuel, který se roku 1834 stává ředitelem cirkusu a zároveň cvičitelem koní. Jeho čísla, která se skládala ze skoků z jednoho koně na druhého a jiné, byly velmi atraktivní podívanou pro širokou škálu obecnosti. Avšak jeden z největších úspěchů, který je přisuzován ke jménu Emanuela Beránka, představovalo postavení stálé cirkusové budovy na dnešním Karlově náměstí, dříve Dobytčím trhu; budova byla zbourána roku 1862. Beránkův cirkus, který hrdě zval návštěvníky na podívanou do Národního cirkusu, byl označován přívlastky jako elegantní, pozoruhodný, cirkus, též disponoval vymoženostmi, jako bylo plynové osvětlení. Beránkův cirkus jako jediný uváděl na svých plakátech jména

³⁷ *CIRQUEON.cz* [online]. 2009 [cit. 2011-11-22]. Z historie českého cirkusu. Dostupné z WWW: <<http://www.cirqueon.cz/dokumentace/studie/item/30-z-historie-ceskeho-cirkusu>>

³⁸ HANČL, Tonda. *EJHLE, CIRKUSY A VARIETÉ : První český cirkusový slovník*. Brno : Rovnost, a.s., 1995. 164 s.

³⁹ *CIRQUEON.cz* [online]. 2009 [cit. 2011-11-22]. Z historie českého cirkusu. Dostupné z WWW: <<http://www.cirqueon.cz/dokumentace/studie/item/30-z-historie-ceskeho-cirkusu>>

českých umělců. K cirkusovému prostředí neodmyslitelně patřily a patří kostýmy, které brzy získaly svá pevná pravidla, kdy k vysoké škole vrcholné jízdy patřily cylindr, šál a kytička fialek na klopě. V cirkuse Emanuela Beránka se také objevil první český klaun, který se jmenoval Čížek. Cirkus neustále vzkvétal a v první polovině 19. století se rozrostl na největší cirkusový podnik ve střední Evropě. Avšak po „tlustých“ a úspěšných letech přišla léta „hubená“ a neúrodná. Daná situace přiměla Emanuela Beránka k cestě do uherských zemí. Avšak zanedlouho se daná volba ukázala jako nešťastná a pohromy na sebe nenechaly dlouho čekat; Emanuel byl nucen prodávat koně, vozy, nářadí a cirkusácké příslušenství. Tato katastrofa Emanuela Beránka velice zasáhla a nikdy se z ní nevzpamatoval. V Čechách se k této situaci začala vyprávět legenda, že se Beránkův cirkus při cestě do Ameriky potopil. Daná legenda se opakovala po osmdesáti letech o cirkuse Kludských, později o dalších cirkusech. Skutečnost však byla taková, že došlo k potopení tureckého cirkusu, který se plavil po Černém moři a dostal se o bouře.⁴⁰ V následujících letech v Čechách působily další cirkusy. K těm prvních patří cirkus pražského rodáka Václava Slezáka. K specifickým tohoto cirkusu patří uvedení dalšího českého klauna. Jménem vlastním nebo uměleckým byl Veselý. Klaun vyplňoval čas mezi jednotlivými čísly v programu. Klaun Veselý se stal průkopníkem smíchu v manéži v tzv. „mrtvých programových časech“.⁴¹

Mezi významné české cirkusy patřil cirkus Volfson, jež vznikl koncem devatenáctého století z potulné rodiny Volfů. Cirkus přežil válku i krizi, důvodem byla jeho malá velikost, díky které mohl účinkovat nejen ve městech, ale i na venkovech. Kočoval jen v českých zemích. Jeho poutě trvaly

⁴⁰HANČL, Tonda. *EJHLE, CIRKUSY A VARIETÉ : První český cirkusový slovník*. Brno : Rovnost, a.s., 1995. 164 s

⁴¹ tamtéž

dlouho, jelikož mohl zastavit na jakémkoliv místě. Cirkus vystupoval se slony, lvy a měl také výborné číslo s ledními medvědy.⁴²

Těsně před krizí zanikl cirkus Štipků. Tento cirkus byl čistě rodinný. A tak, když se synové a dcery rozhodly odejít do světa, zůstal principál Štipka sám. Uchýlil se tak k poslední možné variantě, která vedla k rozprodání cirkusu. Cirkus se do povědomí tamějších diváků zapsal výbornou artistikou. O velikosti tohoto čísla vypovídá i to, že jméno Franciho Štipky znala celá Evropa.⁴³

Označením nejmenší cirkus se mohl pyšnit podnik rodiny provazochodců Třískových. Avšak toto prvenství nebylo jediné, které tomuto cirkusu náleželo. Mezi artisty se také povídalo, že je to cirkus nejčistší a nejpořádnější vůbec ve světě. Cirkus Třískových se specializoval na artistická čísla, která měla vysokou úroveň.⁴⁴

Když se mluví o historii českého cirkusu, nesmíme opomenout jméno Marie Smolíkové, staroboleslavské rodačky, jež používala pseudonym Miss Ella. Miss Ella ohromovala diváky všech kontinentů svou krasojízdou, kdy prováděla skoky na koni v plném trysku. Koně ovládaly cirkusové prostředí plných 150 let, k prosazení dalších žánrů docházelo až v polovině 20tého století. Mezi nově se formující žánry patřili létající akrobaté, poté žongléři. Koncem 20tého století se dostává do popředí drezúra šelem, která jespojována se jménem Carla Hagenbecka, zakladatele systému drezúry postavené na dobrém vztahu ke zvířeti.⁴⁵

⁴²KLUDSKÝ, Karel; CIBULA, Václav. *Život v manéži*. Praha : Orbis, 1970. 184 s.

⁴³ tamtéž

⁴⁴ tamtéž

⁴⁵KLUDSKÝ, Karel; CIBULA, Václav. *Život v manéži*. Praha : Orbis, 1970. 184 s.

Následující roky, konkrétně v 50. letech 20. století, začala u nás o cirkusáckém umění rozhodovat vláda, a to konkrétně vydáním dekretu v roce 1951. Zvláštním dekretem byl vytvořen národní podnik Československé cirkusy, varieté a lunaparky, který procesem znárodnování sloučil veškeré fungující cirkusy ve tři státní - Praga, Internacionál a cirkus Henry, což je skutečný název cirkusu, o kterém píše ve svém románu Eduard Bass, který ho přejmenoval na Humberto. Státní cirkusy si nekonkurovaly, jedny hostovaly ve východním Německu, další přijel po nich a ten poslední jel do Sovětského svazu. Avšak jednotící tendence nebyly jediné cíle, které si česká vláda předsevzala. Stanovila vyšší cíle, které cirkusové umění mělo plnit, a to poskytovat pracujícím dobrou a radostnou zábavu po práci a přispívat tak svým podílem k výstavbě nového života v naší vlasti.⁴⁶ Etapu znárodnování nelze označit jako negativní. Daný proces měl i pozitivní stránky. Úzká spolupráce se sovětskou cirkusovou generací, která patřila ve svém oboru ke světové špičce, dokázala československé artysty dovést mezi nejuznávanější v cirkusáckém umění. Uznání a úspěch dosahovaly velkých rozměrů, avšak neschopnost udržet takovýto státní podnik funkční způsobila, že československý cirkus utrpěl mnohé ztráty. V následných letech se nepodařilo navázat na doby, kdy český cirkus patřil k světovým špičkám a kdy se jména známých cirkusových rodů jako Kludský, Navrátilovi a Berouskovi skloňovala po celé Evropě.⁴⁷

I dodnes jsou jména Kludský, Berousek či Navrátil v povědomí českého občana, avšak úrovně druhé poloviny dvacátého století se jim dosáhnout nedaří.⁴⁸ Možná i proto, že mezi jednotlivými rodinami je rivalita. Rodiny se potýkají s těžkými životními a

⁴⁶*CIRQUEON.cz* [online]. 2009 [cit. 2011-11-22]. Z historie českého cirkusu. Dostupné z WWW: <<http://www.cirqueon.cz/dokumentace/studie/item/30-z-historie-ceskeho-cirkusu>>

⁴⁷tamtéž

⁴⁸*CIRQUEON.cz* [online]. 2009 [cit. 2011-11-22]. Z historie českého cirkusu. Dostupné z WWW: <<http://www.cirqueon.cz/dokumentace/studie/item/30-z-historie-ceskeho-cirkusu>>

funkčními podmínkami. U svého řemesla zůstávají, možná proto, že když se člověk do cirkusu narodí, tak žije pro cirkus, naplno a až do posledního vydechnutí. A to možná proto, jak u cirkusu říkají : Cirkus je jedna z posledních romantik na světě!“⁴⁹

6. Legenda jménem Humberto

Cirkus Humberto patřil k nejznámějším a za éry podniku Československých cirkusů a varieté k největším. Cirkus vznikl

⁴⁹ Vlastní výzkum autorky

znárodněním cirkusu Henry bratří Fialů, jež se k tomuto řemeslu dostali jako jarmarštní handlíři. Bratři brali do angažmá nezaměstnané artisty a jezdili po světě a do Čech až do roku 1952. Je více než zřejmé, že bratři profitovali z obliby Bassova stejnojmenného románu.⁵⁰

Eduard Bass napsal dokumentární román o tomto konkrétním cirkuse. Ve svém díle autenticky popisuje prostředí cirkusu, život dělníků, tentáků, muzikantů i umělců. Pro své dílo se inspiroval cirkusem Kludských, podnikatelů Renze a z paměti českého voltižéra Ignác Pecivála.⁵¹

Skutečný cirkus, pod jménem Humberto začal jezdit a předvádět jedny z nejkvalitnějších programů v letech 1958 a 1962. V letech 70. a 80. byl cirkus veden Zdeňkem Šupkou; zlatými hřeby programu bylo předvedení volného výcviku koní, vysoká škola a drezúra indického slona. Těmito čísly se zařadil mezi přední evropskou cirkusovou špičku. Když v devadesátých letech zanikly státní cirkusy, skončila tak čtyřicetiletá pouť cirkusu Humberto, navazující na nejlepší tradici českého cirkusáctví.⁵²

V současné době používá ochrannou známku Humberto cirkus rodiny Navrátilových, jeho novodobá historie se datuje od roku 1991. Cesta k vlastnictví ochranné známky nebyla však jednoduchá. Konec revoluce znamenala pro všechny cirkusy nové začátky. Cirkusy založené státem se rozpadly, a ti, co chtěli ve svém řemeslu i nadále pokračovat, si zakládali vlastní cirkusy. Problém zde byl tehdy jediný, a to snaha každý nově vznikající cirkusu pojmenovat Humberto. S názvem Humberto se chtěli pyšnit i malé cirkusy, což prestiž názvu ponižovalo. To vedlo bratry Navrátilovy k soudnímu jednání o ochrannou známku pojmenování Humberto. Na jméno byla vypsána aukce, na

⁵⁰KLUDSKÝ, Karel; CIBULA, Václav. *Život v manéži*. Praha : Orbis, 1970. 184 s.

⁵¹Legenda cirkusu Humberto. *Zašlé časy života v maringotkách*. 2010, 1, s. 4

⁵²tamtéž

níž jednou ze vstupních podmínek byly vyrovnané dluhy, což rodina Navrátilových splňovala, a tak se jim podařilo roku 1993 tento „boj“ vyhrát. Pod názvem cirkus Humberto mohla rodina svůj cirkus prezentovat až roku 1994, kdy došlo k vyřešení všech právních záležitostí. Předešlý rok vystupovali pod šapitó cirkusu King. Za svou poměrně krátkou existenci uspořádali turné po celé České republice, Slovensku i po světě- byli v Jugoslávii, Bulharsku, Rumunsku, Rusku, střední Asii, na Sibiři, v Německu, Francii a Nizozemí.⁵³

Cirkus Humberto vedli donedávna bratři Hynek a Bohumil, avšak roku 2011 se rozdělili. Důvodem byl vzrůstající počet rodinných členů, což eliminovalo možnost obměny programu, a to nesvědčilo sledovanosti a lukrativnosti představení.⁵⁴

6.1. Současnost a charakteristika cirkusu Humberto

Cirkus Humberto vede rodina Navrátilových. Principálem cirkusu je Hynek Navrátil. Zařizuje vše, co je spojeno s postem ředitele cirkusu, a to je zejména přerozdělování peněz a záležitosti, týkající se chodu cirkusu. Na tvorbě programu se spolupodílí s principálem i všichni účinkující cirkusu, avšak Hynek Navrátil má poslední, a tedy rozhodující slovo. Vystupuje jako krotitel exotických zvířat, medvědů a drezér psů.

Zásadní rozdíl mezi krotitelem a drezérem je v tom, s kterými zvířaty pracuje. Krotitel vystupuje s divokými a dravými zvířaty, zatímco drezér pracuje se zvířaty domestikovanými.⁵⁵

⁵³*CirkusHumberto.com* [online]. 2007 [cit. 2011-11-23]. Historie. Dostupné z WWW: <<http://www.cirkushumberto.com/cz/cirkus/historie/>>.

⁵⁴ČEKANOVÁ, Hana. Cirkus je poslední romantika na světě, říkají v Humbertu. *MLADÁ FRONTA : Sedmička* [online]. 2011, 5, [cit. 2011-11-24]. Dostupný z WWW: <<http://www.sedmicka.cz/praha-a-stredni-cechy/clanek/cirkus-je-posledni-romantika-na-svete-rikaji-v-humbertu-256583>>.

⁵⁵HANČL, Tonda. *EJHLE, CIRKUSY A VARIETÉ : První český cirkusový slovník*. Brno : Rovnost, a.s., 1995. 164 s.

Drezérské desatero

- I. Láska ke zvířatům a k povolání
- II. Trpělivost
- III. Železné nervy
- IV. Znalost zvířecí psychologie a zvířecí výkonnosti
- V. Znalost zvířecí zdravotní péče
- VI. Tělesná a duševní síla
- VII. Učitelské nadání
- VIII. Duchapřítomnost
- IX. Herecký, artistický talent
- X. Správná životospráva⁵⁶

Zdenka Navrátilová (alias Zdena Humberto), manželka Hynka Navrátila. Vystupuje jako artistka s tancem Hula Hop, což je „artistická disciplína spočívající v točení s kruhy v pase, kolem krku nebo končetinami.“⁵⁷ Mimo manéž je garderobiérkou (kostymérkou).

Hynek a Zdena Navrátilovi mají dva syny. Starší se jmenuje Hynek Navrátil, vystupuje jako ekvilibrista, což je cirkusové vystoupení založené na „udržování rovnováhy těla vlastního na jedné nebo obou rukách, balancování na špičkách předmětů, změny poloh při stojích na hlavě. Ekvilibristika se nepředvádí pouze na pevné zemi, ale také na schodech či

⁵⁶ Rychlík, Břetislav. 2003. *Lidé z manéže*. Česká televize.

⁵⁷ HANČL, Tonda. *EJHLE, CIRKUSY A VARIETÉ : První český cirkusový slovník*. Brno : Rovnost, a.s., 1995. 164 s.

podstavcích.“⁵⁸Dále Hynek Navrátil ml. vystupuje s drezúrou poníků.

Mladším synem manželů Navrátilových je Ludvík Navrátil (alias Vašek Humberto), který vystupuje jako drezér kamerunských koz, antilop a nožní žonglér, neboli antidop, jak je odborně označována tato disciplína. Je to „artistická disciplína z oboru žonglování, při němž artista leží na zádech na upraveném lůžku (kožinetu) hlavou dolů a nohama předvádí balanční a žongléřskou práci s neživými rekvizitami (krychle, tranka- válec, jež může mít hořící konce, kříž).“⁵⁹

Vystoupení pod cirkusovým šapitó nejsou ale jediné činnosti, které v cirkusu zastávají. Vedle drezérských, krotitelských či akrobatických vystoupení pracují též jako jsou řidiči automobilu či kamionu, stavěči stanu, kuchaři nebo jako osoby zajišťující potravu pro zvířata.

Vedle rodinných příslušníků jsou v cirkuse Humberto umělci, jež působí v cirkuse většinou jednu sezónu, což je od března do prosince. Tito umělci jsou do cirkusu najímání dle potřeby. Když program na další sezónu potřebuje žongléra či artistu, jednou z možností je napsat do agentury, která se specializuje na angažování umělců. Zájemci zašlou DVD záznamy, podle kterých si cirkus vybere umělce pro svůj cirkus. Mnohdy se stane, že z obrovského množství nabídek si nevybere ani jednoho. To se potom uchýlí k dalším možnostem, a to k angažmá na základě doporučení od jiného cirkusu, kde předešlý rok umělec působil.

Pro rok 2011, tedy rok, ve kterém jsem v cirkuse dělala výzkum, to byl klaun Mr. Georg, jenž je arménské národnosti.

⁵⁸HANČL, Tonda. *EJHLE, CIRKUSY A VARIETÉ : První český cirkusový slovník*. Brno : Rovnost, a.s., 1995. 164 s.

⁵⁹ tamtéž

Klaun neboli cirkusový šašek se vyznačuje „specifickým oděvem, líčením a vystoupením.“⁶⁰

Josefina Cecília s vystoupením tance Hula-Hoop, což je „tanec, při kterém se používají obruče, které točím kolem svého těla. Počet obručí je libovolný.“⁶¹

Maria Wolfs vystoupením Diabolo diva, představení je založeno na „žonglovací pomůcce daibolo, jež je dřevěná či kovová. Diabolem je točeno a vyhazováno pomocí provázku uvázaného mezi dvě hůlky (tzv. ovládací, či vodící), držené žonglérem v rukách. Daná disciplína patří mezi artistická vystoupení do oboru žonglování.“⁶²

Dalším sezónním umělcem byl Antonios jeho vystoupením Washington Trapez. „Tuto disciplínu vynalezl v roce 1880 Kayne Washington. Dané vystoupení je založeno na udržení rovnováhy na hrazdě. Hrazda je upevněna pod kopulí šapitó. Na hrazdě je upevněna opěrka hlavy, která je oporou při stání na hlavě. Umělec pomocí působení rukou a nohou musí vyvažovat svoje pozice, které jsou prováděné na hlavě nebo na nohách. Při některých číslech je hrazda v pohybu, čímž graduje obtížnost vystoupení.“⁶³

Další ze sezónních umělců je Stefany s žongléřským vystoupením, což je „artistické vystoupení založené na rytmickém vyhazování stejných nebo rozdílných předmětů a jejich následném chytání. Nejpoužívanější rekvizity jsou

⁶⁰HANČL, Tonda. *EJHLE, CIRKUSY A VARIETÉ : První český cirkusový slovník*. Brno : Rovnost, a.s., 1995. 164 s.

⁶¹ tamtéž

⁶² tamtéž

⁶³ Lostartofhandbalancing.com: Washington Trapeze. *Lostartofhandbalancing.com* [online]. 2010 [cit. 2012-02-05]. Dostupné z: <http://www.lostartofhandbalancing.com/washington-trapeze/>

míčky, kroužky, kužele a hůlky. Stefany je sólovým žonglérem.“⁶⁴

Susan & Alois Spindler společně se svým synem Jeromem mají na starost drezúru afrických slonů. Syn Spindlerů je nejmladší z účinkujících cirkusu Humberto a zároveň je to nejmladší drezér v Evropě.

Své neodmyslitelné a nepostradatelné místo mají v cirkuse tentáci a pomocníci, jedním slovem personál. Zaměstnanci v cirkuse nemají pevnou pracovní dobu, může se stát, že někdy pracují i patnáct či dvacet hodin denně. Neznají volno o sobotách či nedělích, nevědí, co je dovolená.⁶⁵ Člověku z privátu by se mohlo zdát, že se jedná o nikdy nekončící pracovní proces, ale jak říká jeden ze zaměstnanců cirkusu : „Dovolenou mám ve své podstatě každý den a někdy i v zahraničí. Je to dobrodružný život, který si člověk zamiluje. Neustále cestujeme po světě, učíme se cizím jazykům a seznamujeme se s novými lidmi. Cirkus nám zkrátka nabízí příležitosti, které bychom si v životě mezi chrapouny nemohli dovolit.“⁶⁶ Personál má v cirkuse všechno zajištěno - ubytování, vyprané ošacení či stravu, to vše mají zadarmo. Podílejí se na stavbě cirkusového šapitó, péči o zvířata, přejezdech mezi jednotlivými městy, technickém zabezpečení cirkusu či vylepování plakátů. Co se týká výplat, tu dostává pomocný personál, každý den.⁶⁷

Množství najímaného personálu je minimální, jelikož, jak jsem již výše zmínila, ty věci, které jen lze, se snaží rodina zastat sama; důvodem je zřejmě možná úspora za výplaty.

Mezi personál se řadí tentáci, zvukař, řidiči, ošetřovatelé zvířat, pokladník.

⁶⁴HANČL, Tonda. *EJHLE, CIRKUSY A VARIETÉ : První český cirkusový slovník*. Brno : Rovnost, a.s., 1995. 164 s.

⁶⁵ vlastní výzkum autorky

⁶⁶ Vlastní výzkum autorky

⁶⁷ Vlastní výzkum autorky

6.2. Ocenění cirkusu Humberto

- Mezinárodní festival MASSY v Paříži - bronzová a zlatá medaile za drezúru lvů BOBEM NAVARRO (Hynek Navrátil st.)
- Certifikát o zápisu do Knihy rekordů z cirkusového a varietního umění
- První drezér Bohumil Navrátil, který se svou smečkou lvů křtil CD zpěvákovi Pavlu Bobkovi v cirkuse Humberto
- Karel Navrátil je držitelem titulu republikového mistra v žonglování s osmi kroužky
- Karel Navrátil získal na festivale v roce 2007 v Bruselu nejvyšší ocenění - zlatou medaili za žonglování s kužely a kroužky.⁶⁸

6.3. Zvířata

Hynek Navrátil ml. říká: „Není možno zapomenout, že všechna zvířata mají stejně jako lidé vlastní hrdost.“

Zvířata k tradičnímu cirkusu neodmyslitelně patří. Cirkus Humberto nabízí k vidění ve svém zvěřinci více než 80 zvířat. Avšak ne se všemi vystupuje. Při vystoupeních dávají svou majestátnost na odiv dva afričtí sloni, exotiku zastupují jednohrbí a dvouhrbí velbloudi, kterých je osm. Dále je zde k vidění pět kamerunských koziček, tři medvědi, šest královských pudlů, tři zebry. Pýchou cirkusu Humberto a snad neodmyslitelným zvířetem, který k cirkusům patří již od nepaměti, jsou koně a poníci. Poníků má cirkus celkem deset. Zvířata jsou v každém městě, kde cirkus hostuje, podrobena preventivní veterinární prohlídce. Zvířatům v cirkuse Humberto je věnována velká péče. O tom svědčí ocenění od veterinářů zvířat, které cirkus získal, a to za příkladné ustájení a za dobrý chov zvířat.⁶⁹

⁶⁸*CirkusHumberto.com* [online]. 2007 [cit. 2011-11-23]. Historie. Dostupné z WWW: <<http://www.cirkushumberto.com/cz/cirkus/historie/>>.

⁶⁹Vlastní výzkum autorky

Co se týká krmení, to začíná o sedmé hodině ranní. Balíky sena a slámu vozí cirkus s sebou. Jejich skladování zabere nejvíce místa v prostoru, kde cirkus stojí. Pokud je potřeba ke krmení maso, to se nakupuje přímo v místě hostování.⁷⁰

O tom, že pověry se vztahovaly ke všemu, co bylo s cirkusem spojeno, svědčí další pověra, která se vztahuje ke křtu zvířat. Hlavně se teda křtily kočky (v hantýrce je toto označení pro všechny kočkovité šelmy), které se křtily ohněm. A kočka, která odvrátila pohled od hořící pochodně, bude nevyzpytatelná. Šelma, která se do ohně podívala, byla poté vnímána jako spolehlivá a klidná.⁷¹ Kořeny této pověry můžeme najít v příběhu, který se traduje mezi cirkusáky dávno. Ústřední osobou historky je cikánka, která poskytla radu cirkusákovi v dobách, kdy bylo cirkusům nejhůře- nebylo na jídlo pro zaměstnance, ani pro zvířata. Zvířata byla vyhladovělá, nevyzpytatelná a pro vystupování velice nebezpečná. V té době, byla spousta zpráv o tom, že zvíře z cirkusu napadlo svého cvičitele. Tehdy přišla cikánka a pověděla cirkusákovi: „ Ve zvířatech je největší nebezpečí, musíte být před nimi opatrní. Můžeš sám sebe a své zaměstnance uchránit jediným způsobem. Jakmile koupíš zvíře, dej do karbolové vody dráp a zub některé šelmy. Pak karbol zapal a řekni : „ Dávám tu jméno - jaké jméno budeš chtít, to záleží na tobě. Když se v té chvíli zvíře podívá do plamene, je to dobré zvíře a můžeš se na něj spolehnout. Ale když hlavu odvrátí, je v něm faleš a musíš se před ním mít na pozoru!“⁷² Významnost této pověry zůstala, v mírně pozměněné podobě, živá dodnes, což můžeme spatřovat, jak jsem zmínila výše, u křtu zvířat.

⁷⁰Vlastní výzkum autorky

⁷¹Vlastní výzkum autorky

⁷²KLUDSKÝ, Karel; CIBULA, Václav. *Život v manéži*. Praha : Orbis, 1970. 184 s.

7. Specifika cirkusové komunity

7.1. Cirkusové živobytí

Časové rozvržení roku, se v cirkuse dělí na dvě rozdílně dlouhá období.

Prvním je cirkusová sezóna, neboli doba aktivního provozování cirkusu. Toto období je charakteristické přechodným působením šapitó ve městech. Délka cirkusové sezóny je závislá na počasí, avšak obvykle začíná v březnu a končí v prosinci. Během tohoto období působí cirkus v jednotlivých městech. Během roku 2011, kdy jsem prováděla terénní výzkum, cirkus Humberto navštívil 27 měst, z toho 4 na území českém a 23 slovenském území. Oproti tomu roku 2010 navštívil 28 měst pouze v České republice. V jednotlivých městech probíhají představení za stanovené vstupné, které je hlavním zdrojem příjmu. Ceny vstupného se liší dle věku diváka a místa v manéži. Ceny vstupného pro rok 2011 byly v lóži 220 Kč pro dospělého a 180 Kč pro dítě od 2-12 let. Ceny vstupenek v lóži jsou obvykle nejdražší. V galerii byla místa za 160 Kč pro dospělého a 120 Kč pro dítě, jemuž je mezi druhým a dvanáctým rokem. Zdrojem příjmu pro cirkus je také prohlídka zvěřince, který je možno vidět každý den, i ve dnech bez představení, a to od deváté hodiny ranní do sedmnácti hodin, za jednotné vstupné 30 Kč.⁷³

Po příjezdu na nové místo se začne zastavovat prostranství, kde bude cirkus stát. Staví se takové cirkusové městečko, které je ohraničeno bílým plotem s nápisem Humberto. Tím dochází k jasnému vytyčení hranic, kde cirkus končí a kde začíná. Cirkusové městečko je pro světské domovem. Domovem, ve kterém se žije, pracuje, dochází k tradičním cirkusovým rituálům (křtiny, svatby, oslavy narozenin). Lidé v něm mají na sebe více času a dochází k častějším setkáním. Snoubí se

⁷³ Vlastní výzkum autorky

zde radost ze života s tvrdou prací. Toto všechno se děje za plotem, který „chrání“ domov cirkus.⁷⁴

Podoba cirkusového městečka je závislá na prostoru, který je k dispozici. Neměnné je to, že cirkusové šapitó stojí uprostřed a principálův karavan je vždy v čele; vedle něho nalevo je jídelní vůz pro zaměstnance a vedle „jídeláku“ jsou WC pro návštěvníky. V ostatním rozestavení maringotek a karavanů se neodráží mocenské postavení, ale potřebnost a velikost prostoru. Hynek Navrátil ml. říká: „Já mám rád zvířata, pracuju se zvířaty, proto můj karavan stojí blízko stájí, abych je měl pod kontrolou, kdyby se třeba večer něco přihodilo.“ Když je menší prostor, stává se, že karavany stojí vchody naproti sobě.⁷⁵

Podoba maringotek a karavanů se liší tím, kdo je obývá. Karavan principála, ve kterém žije se svojí manželkou, nechybí elektrina, koupelna s vanou, voda, automatická pračka, počítač, luxusně vybavená kuchyňka, klimatizace a v neposlední řadě televizor se satelitem. Vlevo se otevírá pohled do rozlehlého obývacího pokoje, který se dá rozšířit, protože stojí na kolejnicích. Obývací se vzápětí vysune do strany. V tu chvíli se nám naskytne pohled na velkou televizi s LCD obrazovkou a DVD přehrávačem. A další pokoj, kde je počítač s mobilním připojením na internet. Tento karavan patří k těm největším, které cirkus Humberto má. Karavan syna principála je vybaven také televizorem se satelitem, malou koupelnou, jídelním koutkem a dvoulůžkovou postelí. Jeho karavan má také malou skříň, ve které má uložené kostýmy a rekvizity. Pokud zaměstnanec cirkusu nemá rodinu, bydlí v maringotce s ostatními členy. Každý majitel maringotky se snaží svůj příbytek vylepšovat, zvelebovat, aby se cítil co nejlépe.⁷⁶

⁷⁴Vlastní výzkum autorky

⁷⁵Vlastní výzkum autorky

⁷⁶Vlastní výzkum autorky

Ale i bez jakýchkoliv úprav, které si majitelé na maringotkách dělají, se podoby dnešních maringotek s těmi, kdy měli jednu postel, malý stolek se dvěma židlemi a kamna, značně liší. Doby, kdy se pro vodu muselo chodit s kbelíky k hydrantu, jsou nenávratně pryč a tuto „romantiku“ nahradil luxus, který poskytuje moderní technika.

Druhým obdobím, je čas bez představení a bez přejíždění od města k městu. Je to stadium usazování cirkusu, neboli zimování. Své zimoviště má cirkus Humberto nedaleko Nymburka ve Staré Lysé. Je to bývalý areál JZD, který majitelé cirkusu koupili po revoluci a začali s jeho opravami, které trvají do současné doby. V místě, kam cirkus najíždí v prosinci, jsou prostory pro ustájení zvířat- jako jsou koně, zebry a lamy , velbloudi. Medvědi jdou do medvědince, takže každé zvíře má svoje vlastní místo. Zimoviště má byty pro zaměstnance, dva rodinné domy, prostory pro složení rekvizit a parkování pro všechna auta, tréninkovou halu, dílnu. Zimoviště je místo, kam se cirkus každý rok na tři zimní měsíce vrací. Toto je také období příprav na další sezónu. Opravují se auta, rekvizity, šijí se kostýmy, trénují se nová čísla, tvoří program. Probíhají zde tréninky se zvířaty, aby se udržela v kondici. V neposlední řadě se hledají noví účinkující na další sezónu. O zimoviště se po celý rok stará starší pán, který dohlíží na to, aby areál nechátral, nezarůstal trávou nebo větve. Dále je tam zámečnick, který se stará o věci, které by se za běžného provozu nestihly opravit č vyrobit.⁷⁷

Při studiu cirkusové sezóny pro mě bylo zajímavým zjištěním to, že světští nežijí kočovně, jelikož se každoročně vrací na své zimoviště, které mají v Staré Lysé, a zde se na tři měsíce usazují. Tímto zjištěním je tedy vyvrácena představa o kočovném způsobu života cirkusáků. Po podrobném prostudování příslušné literatury a osobních zjištěních se

⁷⁷Vlastní výzkum autorky

přikláním k názoru, že jde o způsob života polokočovný. Pro něhož je typické to, že „skupiny mají přechodné obydlí, ve kterých se zdržují v zimním období. Po zbytek roku se přemísťují v příznačných vozech – maringotkách či karavanech.“⁷⁸

O tom, že k kočování mají světští hlubší vztah než k usazenému životu, který trvá tři měsíce v zimovišti, mě utvrdilo to, že i cirkusák, který může mít v zimních měsících čas odpočinku, se vydává do zahraničí, kde předvádí svá vystoupení v jiném cirkuse.

7.2. Cirkusový program

Nově vytvořený program se hraje vždy po dvě cirkusové sezóny. Protože, pokud se program pro sezónu 2011 hraje na jižní, severní a východní Moravě, může se stejný program hrát v severních, jižních a východních Čechách následující sezónu, jelikož tam ho ještě neviděli. Pokud by se stalo, že cirkus hostuje na stejném místě, kde vystupoval před rokem, program se obměňuje o 50%. Tradiční složení cirkusového programu cirkusu Humberto obsahuje vystoupení artisty, klauna, drezéra, žongléra, vzdušného akrobata a tanečnic s obručemi. Na disciplíny, jako je drezúra slonů, vzdušný akrobat a žonglér, jsou umělci najímáni externě.

Program je tvořen v prosinci, před nově začínající sezónou. V tomto měsíci je vytvářen program představení a plán trasy.

⁷⁸ Romové v České republice. *Romove.radio.cz* [online]. 2012 [cit. 2012-02-18]. Dostupné z: <http://romove.radio.cz/cz/clanek/18901>

7.3. Hostování

Ještě před tím, než cirkus vyjede na novou sezónu a ukotví své šapitó na stanoveném místě, je potřeba vyřídit nemalé množství úředních formalit. Cirkus může hostovat na jednotlivých územích až tehdy, kdy dojde k dohodě s magistrátem města, s obecním úřadem nebo se soukromou osobou. Hostování na určitém veřejném prostranství je pak poskytováno za úplatu nebo za poplatek, jehož výše je stanovena vyhláškou v rámci poplatků hostující obce či města. Až poté, když je cirkusu vydáno povolení na stání, tam může hostovat. Ne vždy se povede navštívit přesně ta města, která si cirkus naplánuje. Stávají se i takové věci, že město povolí účinkování dvěma cirkusovým šapitó, což si pak žádá jedině změnit plán, jelikož vystupovat ve městě, kde byly před vámi dva cirkusy, je neefektivní. Týden před najetím cirkusu, je zajišťována reklama, jak v médiích, tak v podobě reklamních poutačů, které jsou zdrojem informací o představeních, a to v kterých dnech a v jakém čase budou probíhat. Mnohdy se na reklamní poutače píše senzace, kterou s sebou cirkus přivezl či jakou předvede. V neposlední řadě je třeba zajistit elektrické přípojky a přípojky vody, dohodu o svozu komunálních odpadů. Délka hostování v jednotlivých městech je přímo úměrná velikosti města a z toho se odvíjející návštěvnosti. Pokud se jedná o město,, které má okolo 12 000 obyvatel, cirkus zde hostuje pouze jeden víkend či 4 dny. Větší města, jako je Zlín nebo Praha, navštěvuje cirkus na dobu delší, a to okolo 14 dní. Na délce pobytu se samozřejmě odráží také počet představení, které proběhnou. Většinou to bývá tak, že se hraje jedno představení v pracovních dnech a dvě o víkendu. Pokud se jedná o vystoupení ve větších městech, kde cirkus hostuje více než deset dní, je pravidlem, že pondělí a úterý jsou dny bez představení. Toto je čas na osobní zájmy a potřeby každého zaměstnance cirkusu, avšak až

poté, co má splněné všechny povinnosti k cirkusu. Poslední den hostování probíhají úklidové práce a příprava na přesun do dalšího města. K přesunu cirkusu obvykle dochází přes noc nebo v brzkých ranních hodinách. Na přesun mezi jednotlivými městy a postavení cirkusového šapitó si světští obvykle vyhrazení dva dny. K přesunu dochází pomocí kamionů, za které jsou zapřáhnuty návěsy se stany, maringotky a vozy se zvířaty. Počet kamionů není stejný jako počet vozů, které je potřeba převézt, dochází tak k situaci, že se cirkus převáží na několikrát. V každé město, kde cirkus hostuje, navštíví pouze jednou za sezónu.⁷⁹

7.4. Stavba a balení cirkusového šapitó

Balení šapitó patří k jedné z nejnáročnějších činností v cirkuse. Na této práci se podílejí jak pracovníci cirkusu, tak brigádníci, kteří jsou najímání ve městě, kde cirkus hostuje. Počet personálu, který je potřeba k likvidaci šapitó, čítá okolo dvaceti dělníků, kteří pracují s velkou obezřetností, jelikož hodnota cirkusového stanu je milionová. Stan se balí na speciální vůz, společně s hlavními stožáry. Toto je první fáze balení cirkusu. Nedílnou součástí cirkusového šapitó je velké množství blikajících žárovek, které tvoří nápis Humberto na přední straně cirkusu. Při demontáži těchto křehkých barevných žárovek, kterých jsou tisíce, jsou povoláváni ti nejzkušenější zaměstnanci z cirkusu. Ryze ženskou záležitostí, co se likvidace šapitó týká, je skládání židlí, které jsou v lóži a ukládání textilních dekorací do krabic. V další fázi probíhá naložení zvířat, poté se odstraňuje hnůj na místě stájí a následně přichází čas odpočinku a nabírání sil na přesun.⁸⁰

⁷⁹Vlastní výzkum autorky

⁸⁰Vlastní výzkum autorky

Ráno se vydává cirkus na cestu. Jako první na nové místo najíždí transport s hlavními stožáry a šapitó, poté najíždějí další. Následuje vyměřování prostoru pro budoucí šapitó a do přední části jsou umístěny hlavní vchody s pokladnou. Když se začne stavět stan, hlavní stožáry jsou napínány pomocí lan. Když jsou vztyčeny hlavní stožáry i stěžejní sloupy, vše je připraveno na zvednutí šapitó. Na stavbě šapitó se podílejí všichni zaměstnanci - od principála až po pomocné dělníky. Principál cirkusu Bohumil Navrátil říká: „Kdybychom ke všem výdajům, které cirkus má, museli platit ještě specialisty na stavbu šapitó, tak bychom z cirkusové sezóny neměli žádné výtěžky. Proto se snažíme ušetřit, jak je to možné. Samozřejmě jen tam, aby to nemělo vliv na kvalitu představení. Proto je častým jevem, který můžete pod cirkusovým šapitó spatřovat, že artista, který předvedl své vystoupení, se stává o přestávce prodejcem upomínkových předmětů, popcornu či vozí děti na velbloudech.“ Následně se připravuje interiér- galerie a lóže v manéži. Na závěr se kolem celého prostoru, kde cirkus stojí, staví plot. Cirkusové šapitó je v barvách červeno-žlutých. Jak říká Hynek Navrátil ml. ..., nemá to žádnou zvláštní symboliku, ale dvě barvy máme proto, že je to veselejší a lidé si to více pamatují...“ Šapitó má kapacitu až 1100 diváků. Když dvě stě míst je tvořeno lóžemi a devět set míst je vymezeno v galerii. Cirkusový stan má průměr 32 metrů a je vysoký 13m. Manéž je o průměru 11 metrů. Nedílnou součástí je stánek s občerstvením, který stojí napravo vedle vchodu. Do manéže návštěvníci vcházejí po koberci, který je v barvách cirkusu, čili červený. Nechybí ani možnost koupě cirkusových upomínkových předmětů, v podobě blikajících rohů, klaunských nosů či nafukovacích balonků.⁸¹

⁸¹ Vlastní výzkum autorky

7.5. Cirkusácký žargon

Život světských a samotný svět cirkusů, se liší od světa chrapounů nejen způsobem obživy či života v maringotkách, ale také svéráznou hantýrkou, jež byla „slepena“ z mnoha různých jazyků. Jedním z hlavních účelů, proč hantýrka vznikala, bylo zatajení slova před nepovolanými osobami. Jak by se v cirkusácké hantýrce řeklo: „Vkydavař garda, gadžové čumelej!“ Znamená to: „Dávej pozor, chrapouni poslouchají.“ Hantýrka, či slang, vzniká všude tam, kde se zájmy jednotlivých skupin liší. A je více než zřejmé, že zájmy „světských“ (tj. světem jdoucích, narozených v maringotkách s tzv. artistickým rodokmenem a takovoudoložitelnou obživou v několika pokoleních) a „chrapouny“ (lidmi z privátu, zvenčí, přivandrovalci), jsou více než odlišné.⁸²

Avšak samotný cirkusácký žargon, neboli cinti⁸³, jak se v dřívějších dobách označovala řeč potulných komediantů a kolotočářů, se nepoužívá nejen pro utajení významu slov před chrapouny, ale tuto mluvu používají také cirkusáci při vzájemných interakcích. Jedná se o slova, výrazy a pojmy, které jsou potřebné pro běžný chod cirkusu. Vlastní hantýrkou pojmenovávají artistické pomůcky, drezérské cviky, ale i předměty potřebné při každodenním životě, například při stavbě cirkusového stanu. Je tedy více než zřejmé, že člověku, pro kterého není cirkus a jeho prostředí každodenním domovem či živobytím, je tato hantýrka cizí a její znalost nepotřebná.

Pro úplnost a přiblížení cirkusácké hantýrky uvádím příklady.

Když světští oslavují a popíjejí, zpívají sentimentální písničku, kterou považují za svoji cirkusáckou hymnu.

⁸² MGR. VACULÍK, Pavel. *Cirkusy a varieté - úvodní stránka* [online]. 2008 [cit. 2011-12-12]. Cirkusácký žargon. Dostupné z WWW: <<http://cirkusy.xrs.cz/clanky/cirkusacky-zargon/>>

⁸³ HANČL, Tonda. *EJHLE, CIRKUSY A VARIETÉ : První český cirkusový slovník*. Brno : Rovnost, a.s., 1995. 164 s.

Text písničky : Já jsem ten tradyáš ormá,
Mikronky talánek mám.

Od gávy ke gávě forním,
Klabý já bukchátr mám.⁸⁴

Ve spisovné řeči písnička zní takto:

Já jsem ten chudý, vandrovní, komediant,
Malinký vozíček mám.
Jezdím od vesnice k vesnici,
A pořád mám velký hlad.

Zde uvádím pohádku, kterou si světští mezi sebou vyprávěli.

Haniky o kracaváčku a Devlínkovi

Tyčil jek p[ch]ůro jaunerák se svojí mušínkou. Co míhali, vkydli čávatům a zůstal jim enem mikrej talánek a mikrej janováček. Tachtívali mangelit. Přitachtěj jeke z mangelky, počítají máričko a grantíčky, a tu šedivej p[ch]ůráček tyčí před talánkem a štumfuje jaunerákum: „Mangelim vás, vkydněte mi mikro márička, míhám bárovního fába.“ P[ch]ůrice odštumfla: „Tachtí do džá, my sami tyčíme mangelávy.“ Ale jaunerák štumfuje: „Tumáš, pch[ů]rovnej křapíčku.“ A vkydnul mu máričko a trochu tý brebenty. P[ch]ůráček se nachmelil, nachaloval, utřel muji a štumfoval jaunerákum: „A že tyčíte takový klabý světský, uk[ch]éruju vám tři týhání.“ A p[ch]ůráček okla. „Dyk to tyčil sám Devlínek,“ štumfuje jaunerák, „honem p[ch]ůrice, štumfni týhání, on nám je uk[ch]éruje.“ „Míhat tak klabej kracaváček na mangelku.“ A hop tyčil kracaváček v talánku.

⁸⁴Vlastní výzkum autorky

„Vchyndil jsem ti do muje, ty dylino, tos nemohla štumfnout něco klabějšiho!? Bodejž by ti Devlínek ten kracaváček do chyndy vkydnul.“ A hop tyčil kracaváček v chyndě. „A nado míháme kchúlo! Dyby aspoň ta klika od toho kracaváčku tyčela z tvojí linkes chyndy ven.“ A hop, tyčela klika od kracaváčku z linkes chyndy ven. Už raději neštumfovali, a když tachtívali na mangelku, p[ch]ůrice zvedla sukni a jaunerák janoval. Kracaváček si to škutěl, ale janoval klabě a gádža granty vkydávali.⁸⁵

Překlad: Pohádka o komediantovi a Bohovi

Byl jednou jeden starý komediant a jho stará žena. Všechno, co měli, dali svým dětem. Jediné, co jim zůstalo, byl maličký vozík a malá harmonika. A tak jediné co starému a stařeně zbývalo, bylo chodit žebrot. Jednoho dne, když zase žebroti, počítali chleba a peníze, se najednou před nimi objevil šedivý stařeček, stojí před vozíkem a povídá komediantovi: „Prosím vás, dejte mi kousek chleba, mám veliký hlad.“ Ale komediant odpověděl: „Běž pryč, sami žijeme v bídě a nemáme co do úst!“ Ale komediantce se mu ho zželelo a povídá mu: „Tady máš, starý chlapíčku!“ a dala mu chleba a trochu kořalky. Starý se napil, najedl, poté si utřel ústa a povídá komediantce: „A za to, že jste takový pěkní kočovní lidé, splním vám tři přání.“ A stařeček odešel. „Vždyť to byl sám Bůh,“ říká komediant, „honem stará, řekni nějaké přání, on nám je splní!“ Mít tak pěkný flašinet na to, abychom mohli žebrot. A v tom momentě byl flašinet v maličkém vozíku. Nakálel bych ti do pusy, ty hlupačko jedna, to jsi nemohla říct něco lepšího? Kéž by ti Bůh tu harmoniku do zadku dal. A hop, byl flašinet u stařeně v zadku. A teď nemáme nic. Kdyby alespoň ta klika, od toho flašinetu trčela z tvého zadku ven. A najednou, byla klika od flašinetu z ošklivého

⁸⁵Svetaci.websnadno.cz: pohadky v hantirce. *Haniky o kracaváčku a Devlínkovi*. 2009 [cit. 2012-02-05]. Dostupné z: <http://www.svetaci.websnadno.cz/pohadky-v-hantirce.html>

zadku venku. Dál už raději nic neříkali a když chodili žebrať, stařena zvedla sukni a komediant hrál. Flašinet smrděl, ale hrál hezky a chrapouni dávali za poslech peníze.

Další z příkladů je slovní spojení klaba jamborka/ špejlka (pěkná dívka), to říkali chlapci od cirkusu, když se jim líbila nějaká slečna v publiku a oni nechtěli být prozrazení. Oproti tomu, když se líbil dívkám od cirkusu chlapec, říkaly klaba křapík (pěkný chlapec). Když byste se chtěli u cirkusu zeptat: „ Co to děláš?“ Říkají : „ Co keruješ?“ Když ve středu jejich zájmu byla osoba, co stála vedle někoho, říkali: „ *Pokoumej se, adajší!*“ (Podívej se, na toho, co stojí vedle tebe). Když cirkusák žasnul, doprovázel to slovem *dejka* a pohlavní styk, je v cirkusácké hantýrce *kulis*. Posledním ze slovních spojení, které stojí za to, aby bylo uvedeno, je : „*Čórni dranzúrek a tachtí vychmátnout manč!*“ (Popadni talíř a jdi vybírat zpropitné).⁸⁶

Pojmenování artistických prvků, které jsou řazeny mezi artistické;

Jednoruč- stojka ne jedné ruce, *váhy-* stojka na dvou rukách, *trauka-* artistická pomůcka- válec, co se točí na nohách, *melanž-* artistické číslo, kdy jsou použity prvky z jiných čísel, ale ani jedno nepřevažuje, *měsíc-* označení artistické vzdušné disciplíny.⁸⁷

Drezérské prvky, které jsou pojmenovávány cirkusáckou hantýrkou, jsou: *šlachta-* drezúra šelem, *pimet-* tanec velbloudů, *volte-* zebry se točí na jednom místě, *hlavičky-* položení hlav na sebe, *salud-* pozdrav medvěda, *lei-* točení obručí na krku, *hoch-* zvíře chodí po zadních, *luft-* slon se postaví na podstament, *šanže-* zvíře se otočí do protisměru, *margy-* povel pro koně, který má přinášet různé věci, *paquet-* rákoska

⁸⁶ Vlastní výzkum autorky

⁸⁷ Vlastní výzkum autorky

potažená látkou, používaly ji krasojezdkyně, šancovat - stát za mříží při drezúře a být připraven k zákroku v případě nebezpečí, *domptér*-krotitel šelem⁸⁸

Další terminologie, které se užívá při běžném denním životě, je například: když se *napouští* cirkus- otvírá se, *anгр*-kolík, *mast*- stožár, *větrovky*- šikmo postavené tyče v kruhu uvnitř stanu, *runt*-okolek, *celt*-stan, *tenták*- stavěč, *šátro*- šapitó, *paraple*-nejmenší šapitó malých rodinných cirkusů⁸⁹

Lingvistické kořeny tohoto specifického jazyka můžeme spatřovat ve světových jazycích, jako je němčina, francouzština, angličtina. Avšak nemalé množství slov je také z romštiny, maďarštiny, italštiny, řečtiny a latiny. Dalo by se říci, že *cinti* (z něm. řeč potulných lidí, komediantů a kejklířů) jsou mezinárodního charakteru.⁹⁰

7.6. Cirkusové pověry

Dalším specifikem těchto svébytných lidí jsou pověry, zvyky či tradiční rituály, jež se vztahující k cirkusovému prostředí.

Od dob, od kdy je cirkus cirkusem, má každý cirkusák talisman. Běda, jak by ho některý z vystupujících zapomněl před představením v maringotce. Velmi často jsou to křížky, které mají jako přívěsek na řetízku. Drezéři mívají tygří drápy či lví zuby. Ale jsou to i staré věci, které už dávno neplní svoji potřebu.⁹¹ Vůbec jednou z vlastností cirkusáka je to, že se velice těžko loučí se starými věcmi nebo s věcmi, se kterými kdysi vystupoval. Často je vidět, že umělec se před vstupem do menáže pokřičuje či že políbí svůj talisman.

⁸⁸Vlastní výzkum autorky

⁸⁹Vlastní výzkum autorky

⁹⁰ MGR. VACULÍK, Pavel. *Cirkusy a varieté - úvodní stránka* [online]. 2008 [cit. 2011-12-12]. Cirkusácký žargon. Dostupné z WWW: <<http://cirkusy.xrs.cz/clanky/cirkusacky-zargon/>>

⁹¹ KLUDSKÝ, Karel; CIBULA, Václav. *Život v manéži*. Praha : Orbis, 1970. 184 s.

Většina cirkusáků věří v Boha, který je vlastně jejich patronem.⁹²

Pověřivost tohoto tradičního společenství, můžeme rozdělit do skupin; zákazová, výstražná, doporučující aj.⁹³

Cirkusová kultura má své pověry, které jsou obsaženy v životech světských už od pradávna. Některé se už bohužel vytratily, ale jiné dodnes přežívají.

Nejznámější pověra, která dodnes ještě přežívá, je, že když najede cirkus na nové místo, tak nesmí přes střed „placu“, kde bude cirkus stát, přejít stará paní, dříve se jí říkalo stará ženská. Pokud by se tak stalo, tak bude v tomto místě malá návštěvnost.⁹⁴

Další pověra se vztahuje k místu, kde se prodávají vstupenky-k pokladně, protože, pokud bude prvním zákazníkem stará paní, bude se v tom městě dělat špatný obchod nebo se může stát něco špatného v cirkuse. Ale pokud je prvním zákazníkem muž, v tomto městě se cirkusu dobře povede. Na důležitost dané pověry poukazuje mnohaleté prověřování, jelikož pokud bylo pravdu prvním zákazníkem na kase muž, na tom místě měl cirkus dobrou návštěvnost a dobře se mu vedlo.⁹⁵

Další pověrou je, že se nesmí v cirkuse pískat nebo sedět zády k manéži, to se potom může stát nějaké neštěstí nebo pokud jsou otevřené dva hlavní vchody do cirkusu a vlétne tam ptáček, tak ten den si na sebe musí dávat pozor artisti, jelikož se může stát něco při vzdušném čísle, nebo se musí dávat pozor na zvířata. Paví peří je negativním doplňkem a nesmělo být součástí kostýmu světských. Pískání je též zakázáno, jelikož pověra předpovídá malou návštěvnost. Dále se

⁹²Vlastní výzkum autorky

⁹³ Pozitivni-noviny.cz: Pavel Vaculík: Cirkusové pověry. VACULÍK, Pavel. [online]. 2011 [cit. 2011-12-27]. Dostupné z: <http://www.pozitivni-noviny.cz/cz/clanek-2011070032>

⁹⁴ Vlastní výzkum autorky

⁹⁵ Vlastní výzkum autorky

dbá na to, aby kostým nebyl přehozen přes postel, jelikož to značilo neúspěch čísla a malou návštěvnost.⁹⁶

Když zemřel cirkusák, všichni lidé od cirkusu mu nosili na hrob věnce, ne květiny! Nebyla to povinnost, ale ochrana před tím, aby se jim nestal stejný osud. Další pověrou, která přinášela neštěstí na cirkusové šapitó, bylo pojídání arašídů nebo spaní pod celtou uvnitř cirkusu.⁹⁷

Pověra, jež se dnes bohužel už téměř vytratila, se vztahovala k stolování. Každý, kdo měl jídlo na talíři, měl oddělit část jídla. Důvodem toho byla možná návštěva hosta, a tak aby mu měli co nabídnout.⁹⁸

Pro co nejvíce dokonalou představu silné pověřčivosti světských uvádím pověry, které jsem se dočetla v literatuře.

Pověra, vztahující se k artistovi jdoucím na představení. Pokud mu přes cestu přeběhla kočka, neudělal krok, dokud mu přes cestu nepřeběhla jiná, dále, že první stožár nové sezóny stavěly cirkusácké děti.⁹⁹

Nepsaným zákonem cirkusu bylo, že pokud si přišel pro lístek člověk s tělesnou vadou, dostal zadarmo místo v lóži. Když byl přehozený kostým přes postel, hrozilo cirkusu půl roku bez „kšeftu“. Přísným zákazem bylo čistit manéž směrem k oponě, to pak hrozilo, že si kůň při nejbližším představení zlomí nohu. U cirkusu Williams měli karibské Indiány, kteří každý večer stříleli k zapadajícímu slunci šíp. Když se tak nestalo, drezéři odmítali vstoupit do klece ke kočkám.¹⁰⁰

Na závěr jedna z nejstarších, ale nejkrásnějších pověr je, že vždy ráno před prvním vystoupením vstala babička a s mákem

⁹⁶Vlastní výzkum autorky

⁹⁷ Vlastní výzkum autorky

⁹⁸ Vlastní výzkum autorky

⁹⁹ Pozitivni-noviny.cz: Pavel Vaculík: Cirkusové pověry. VACULÍK, Pavel. [online]. 2011 [cit. 2011-12-27]. Dostupné z: <http://www.pozitivni-noviny.cz/cz/clanek-2011070032>

¹⁰⁰ KLUDSKÝ, Karel; CIBULA, Václav. *Život v manéži*. Praha : Orbis, 1970. 184 s.

v dlaních, chodila kolem cirkusu a se slovy „peněz jako máku, peněz jako máku...“, ho rozhazovala na novém „place“.¹⁰¹

Cirkusáci patří mezi velice pověřčivé společenství lidí. Jak sami říkají: „ U cirkusu musíte mít štěstí. Bez něho to snad ani nejde!“ A právě proto je kolem cirkusového stanu tolik pověřčivosti.

7.7. Cirkus a vzdělávání dětí

Děti představují budoucnost cirkusu, a tak ani vzdělání nesmí být během jejich dětství zanedbáváno.

Ještě před patnácti lety existovala tzv. „školní maringotka“, kde se učily všechny děti dohromady. Maringotka měla 10 m na délku a 2,40 m na šířku. Byla vybavena tak, jak třídy ve školách. V čele maringotky stála tabule, učitelský stůl a lavice byly postaveny za sebou v jedné řadě. Celoročně jezdil se školní maringotkou pedagog, který děti od cirkusu vyučoval. V měsíci červnu pak následovalo přezkoušení ve škole, kde měly děti nahlášený trvalý pobyt. Tuto školu navštěvovaly děti od cirkusu i o zimní přestávce, kdy cirkus zimoval. A to v měsících prosinec, leden a únor, kdy také probíhalo přezkoušení ze znalostí v jednotlivých předmětech. Školní maringotku navštěvovaly děti celou povinnou školní docházkou, tedy od první do deváté třídy. Vyučování probíhalo od pondělí do pátku. Začínalo ráno v osm hodin a končilo ve čtvrt na dvě. Hynek ml. říká: „Neměli jsme žádné úlevy, pedagog byl placen státem, jelikož jsme tenkrát byli státní podnik, takže vzdělání muselo dosahovat nějaké úrovně.“ Mezi jednotlivými předměty byly desetiminutové pauzy a velká přestávka trvala minut patnáct. Vyučované předměty byly matematika, český jazyk, cizí jazyk, přírodopis, dějepis a zeměpis, fyzika. Chemie byla až od sedmé třídy. Předměty jako hudební výchova, výtvarná a tělesná výchova nebyly. Celou svou

¹⁰¹ Pozitivni-noviny.cz: Pavel Vaculík: Cirkusové pověry. VACULÍK, Pavel. [online]. 2011 [cit. 2011-12-27]. Dostupné z: <http://www.pozitivni-noviny.cz/cz/clanek-2011070032>

školní docházku Hynek ml. shrnuje slovy : „Úplně běžná škola, ale na kolečkách.“¹⁰²

Současná podoba vzdělávání cirkusových dětí zcela jiná. Děti se učí dálkově, plní úkoly přes internet. V září dostávají přesné osnovy, které pak plní „doma“. Učení probíhá pod dozorem a vedením matek, které se staví do role domácího učitele. S učiteli z dotyčných škol se také komunikuje přes internet. V měsíci červnu jedou na přezkoušení, kde stráví pět dní. Tam dokazují orientaci v učivu, v podobě složení rozdílových zkoušek. Po úspěšném absolvování postupují do dalšího ročníku. Tento model učení je aplikován jak na povinnou školní docházku, tak na školách středních.¹⁰³

Avšak školní vzdělání není jediné, čeho děti od cirkusu dosahují. O víkendech, po obědě, navečer či ráno, jak je čas, jsou školní osnovy nahrazeny tvrdou prací pod cirkusovým šapitó a učitelem už není rodič, ale artista či drezér, a kteří připravují děti na vystoupení. S dětmi se začíná trénovat od malička. Zpočátku se chodí dívat na vystoupení maminky a tatínka. Okolo pěti let zkouší ty triky, co vidí u svých rodičů, kteří jsou pro něho vzorem. Když je u cirkusu dětí víc, tak mezi sebou začínají „soupeřit“, kdo dokáže obtížnější cvik. Někteří dělají salta, přemety, jiní žonglují. Vše plní bez odmlouvání. Pokora je nejvýstižnějším slovem, které vystihuje postoj malých umělců k jejich práci. Každé dítě dělá to, co je jemu blízké, na co má předpoklady nebo to, co dělali jeho rodiče.¹⁰⁴

Kočovní život a vše, co přináší, již děti nevnímají jako něco abstraktního či zvláštního, ba naopak, i vystoupení, která předvádějí již od mala, berou jako výzvu a možnost

¹⁰² Vlastní výzkum autorky

¹⁰³ Vlastní výzkum autorky

¹⁰⁴ Vlastní výzkum autorky

seberealizace. Zkrátka jsou připravováni na dobu, kdy převezmou cirkusovou štafetu.

7.8. Ženy u cirkusu

Ženský element je velmi důležitý. Kromě běžných domácích prací, jako je žehlení, praní a vaření, zastávají práce pro ulehčení chodu cirkusu. Mezi ty patří zašívání děr na kostýmech či cirkusovém stanu, sedí v pokladně či představení prodávají upomínkové předměty či občerstvení. Krom toho, jsou ženy učitelkami pro své děti, které mají dálkovou formu studia.¹⁰⁵

7.9. Cirkusový duchod

Každý cirkusový duchod je téměř podle jednoho scénáře. Cirkusová rodina má děti, které pokračují v rodinné tradici, tudíž vybudovávají zázemí pro své rodiče, kteří jdou do duchodu. Rodiče pak pomáhají, kde je potřeba- maminky vymýšlejí kostýmy, poté s nápadem jedou za švadlenou, kde návrh realizují, tatínek dohlíží na to, aby byly všechny rekvizity v pořádku. Stačí jim malinko, jen pocit, že jsou i nadále užiteční. Hynek Navrátil ml. říká: „ Že by seděli celý rok na zahradě, to by nevydrželi, pomalinku by je to zabíjelo. Jsou zvyklí na jeden režim a životní styl, který žili celý život, takže i nadále potřebují žít v cirkuse a my, děti, jim musíme dávat pocit důležitosti, který mají pro cirkus.“ Čili zestárnutí pod cirkusovým šapitó sice znamená konec vystupování, ale i nadále staří jezdí se svými dětmi v cirkuse, ve kterém strávili svůj život. Mezi cirkusáky se povídá: „Kdo se v cirkuse narodí, tak v něm chce i zemřít.“ Toto je přáním každého, kdo pod cirkusovým šapitó prožil celý svůj život. Když zemře člověk od cirkusu, tak je pohřben tam, kde cirkus momentálně hostuje.¹⁰⁶ Pohřeb je provázen pověrami,

¹⁰⁵ Vlastní výzkum autorky

¹⁰⁶ Vlastní výzkum autorky

kdy je nutno, dát zemřelému věnec, ne květiny, na hrob, jak jsem již zmínila v kapitole o cirkusových pověrách.

7.10. Cirkusová svatba

Provazochodci se nechali oddat na vysokém laně. Svatba vypadala tak, že na jedné straně stála nevěsta v bílých svatebních šatech a na straně druhé stál ženich v obleku. V rukách drželi balancky (balanční tyče, kterými vyrovnávají rovnováhu). Přišli po laně k sobě, tam se políbili, poté se vrátili zpátky, slezli dolů. Na pevné zemi stál kněz, který je oddal a požehnal jim. Takto popisuje jednu z možností svatebního obřadu cirkusový nadšenec pan Petr.

Svatební obřady se liší podle toho, s jakou uměleckou specializací svatebčané vystupují.¹⁰⁷

7.11. Vánoční svátky

Vánoční svátky lidé od cirkusu tráví buď v domečku, který je v místě zimování, nebo členové cirkusu Humberto vyjíždí do Francie na vánoční vystoupení, jelikož v České republice nemají svou tradici. Zde nevystupují jako cirkus, ale umělci zde vystupují se svými čísly. Vánoce pak vypadají tak, že mají ve svém karavanu malý vánoční stromeček. Když ale Vánoce tráví „doma“ v zimovišti, mají vánoční svátky s velkým stromkem. Hynek Navrátil říká, že: „Vánoce, když nejsou za hranicemi, jsou úplně normální, jak je v Čechách známe.“

7.12. Královská zásada

Zásada ze všech nejvýhradnější je podání ruky. Ústní slib, který je potvrzen podáním ruky, u cirkusu znamená něco víc než podepsání smlouvy. Když se dohoda nedodrží, tak se to dost trestá. Na nevěrohodnost cirkusu či umělce, který dohodu

¹⁰⁷ Vlastní výzkum autorky

porušil, se konkurenční cirkusy vzájemně upozorňují. Podání ruky a ústní slib je mezi cirkusáky závaznou smlouvou.¹⁰⁸

7.13. Běžný den v cirkuse

Běžný den v cirkuse začíná kolem sedmé hodiny, kdy se obstarávají zvířata. V devět hodin se s nimi začíná trénovat. Ti, kteří už svá čísla umí, se proběhnou po manéži. Poté se jde trénovat s těmi, jež se nová čísla teprve učí. Tento trénink trvá tak do půl jedenácté. Poté se jdou všichni najíst, jak umělci, tak personál. Kolem druhé hodiny začínají trénovat artisté. Po hodině, hodině a půl trénink končí, každý pak má čas sám pro sebe. Kolem šestnácté hodiny se začínají všichni připravovat na představení, které je zahájeno v 17:00 hodin a trvá do 20:30. Kolem osmé hodiny večerní se nakrmí zvířata a kolem šapitó se rozhostí ticho, které je narušováno exotickou melodií, o kterou se zasluhují oddychující kočkovité šelmy. Někdo si jde pak ještě zacvičit, jiní jdou do ulic poznat nové město, na divadelní představení či po nákupech. Večerní program je na uvážení každého z členů, ale musí myslet na to, že ráno musí být každý schopen opět pracovat.¹⁰⁹

Toto byl den artisty a drezéra. U ostatních nedochází k výraznému odlišení. Jiné je to, že personál se celý den zabývá technickými potřebami cirkusu, ale vstávají taktéž kolem sedmé hodiny ranní. Žena principála, která je artistkou, připravuje v dopoledních hodinách oběd, odpoledne též trénuje a klaun si připravuje svá čísla v prostorách své maringotky, tudíž do manéže přichází až kolem 16. hodiny.¹¹⁰

Rozdílnost zajetého řádu můžeme spatřovat pouze u jednoho dne v týdnu, a to u pondělí. Toto je volný den, nikdo netrénuje. Jediné, co zůstává stejné, je ranní a večerní krmení zvířat.

¹⁰⁸Vlastní výzkum autorky

¹⁰⁹Vlastní výzkum autorky

¹¹⁰Vlastní výzkum autorky

7.14. Cirkus a zdraví

Cirkus svého doktora nemá. Každý se snaží si své zranění léčit sám. Samozřejmě, pokud se jedná o velký úraz, tak se vyhledá lékař ve městě, ve kterém cirkus hostuje. K zraněním, ke kterým dochází pod cirkusovým šapitó, nejčastěji patřínatažený sval, pohmožděniny nebo výron kotníku. „Toto jsou zranění, která potřebují klidový režim, ten si však v cirkuse dovolit nemůžeme, takže se často stává, že někdy cvičíme i přes bolest,“ říká Hynek Navrátil ml. Co se týká lehčích onemocnění, jako je chřipka, teploty, i s tím chodí umělci na vystoupení. Hynek Navrátil ml. dodává: „ Prostě chodíš, dokud můžeš. Pokud ale lezeš po čtyřech, tak si dáš pauzu dva, tři dny, ale pokud to jde, tak si své vystoupení odprezentuješ.“¹¹¹

7.15. V zákulisí

Zákulisí je místo, které je od manéže odděleno červenou oponou. Prostor, který ožívá až v momentě představení, je vlastně jakýmsi odrazovým můstek pro vystoupení, které probíhá v manéži. Během dne je to prázdný prostor, v kterém se nic neděje. Občas přes něj projdou artisté, kteří jdou trénovat. Zákulisí má tvar obdelníku, kdy středem něho je natažená červená plachta. Tato podoba se mění, pouze když mají své vystoupení lvi, to se natahuje tunel, kterým vbíhají do manéže. V zákulisí se každý připravuje na své číslo, dodatečněse protahují, opakují si artistické prvky. Pak už se každý jen tiše soustředí . V zákulisí je mnoho energie, síly, pohybu a odhodlání předvést závratné výkony. Je tam neverbální komunikace, tichá podpora, sounáležitost a úleva, která se dostavuje po představení. Zákulisí je místo, kde se mísí emoce, pohyb, precizní práce, odvaha a dokonalost.¹¹²

¹¹¹Vlastní výzkum autorky

¹¹² Vlastní výzkum autorky

7.16. Rekvizity a kostýmy

Rekvizity na vystoupení, jako jsou válce na nožní žonglování či kulisy na klaunovo představení, si každý umělec vyrábí sám. Složitější a pracnější rekvizity - podstamenty, kuželky na žonglování či daiblo, vyrábí záměčníci a svářeči. Ti dostanou od cirkusu návrh, který je zpravidla do měsíce zhotoven. Obchody s cirkusovými rekvizitami jsou v Evropě pouze dva, a to v Německu a ve Francii. V Čechách tento typ obchodu není.¹¹³

Výrobu kostýmů na vystoupení zajišťuje švadlena, která bydlí v Lysé nad Labem, což je 5km od zimoviště cirkusu Humberto. S cirkusem spolupracuje již dvacet let. Za švadlenou se jede vždy po konci sezóny. Téměř vždy je potřeba zhotovit nové uniformy pro tentáky, které jsou v barvách cirkusu, tedy červeno-žlutých. Nové kostýmy pro umělce se zhotovují pouze tehdy, pokud jsou v cirkuse noví sezónní zaměstnanci, kteří kostým nemají. Drobné úpravy na kostýmech jsou prováděny během sezóny, a to ženami, které jsou v důchodu.¹¹⁴

7.17. Cirkusová kultura

Život světských se od života lidí z venčí značně liší. Chrapouni si mnohdy nedokážou představit, jaký je život v „talánku“ (v cirkusovém voze) a představa pohyblivého domova a života na cestách, je pro ně záhadou.

Je na první pohled jasné, že kultura a hodnoty lidí od cirkusu a „běžných“ lidí se značně liší.

Kultura, jak definuje Stefan Czanarowski „ je kolektivní statek a kolektivní produkt, výsledek tvůrčího a předávajícího úsilí nesčetných generací“ . Tato definice vystihuje podstatu cirkusové kultury, jelikož statky, jako jsou specifický

¹¹³Vlastní výzkum autorky

¹¹⁴ Vlastní výzkum autorky

způsob obživy, schopnosti vést cirkus nebo jen jazykové odlišnosti, patří celé cirkusové skupině. Jedinci, kteří tuto skupinu tvoří, se podílejí na šíření kulturních statků, ztotožňují se s nimi a předávají je z generace na generaci. Avšak vše probíhá na základě in-group. Dané statky, jazykové odlišnosti či pověry si jedinci předávají v rámci své cirkusové skupiny. K šíření cirkusového umění, jako jsou drezérské prvky či artistická čísla, jsou cirkusovou skupinou šířeny směrem ven, směrem k publiku, které je vyhledává.

Mohla bych tedy říct, že specifika cirkusového života, pro který je typický život na kolech, zůstává v uzavřené skupině, ale prezentace cirkusového umění, je přístupné všem, takže prostřednictvím představení dochází k jeho šíření mezi chrapouny (lidi z venčí).

V momentě, kdy končí cirkusová sezona a cirkus najíždí do zimoviště, stávají se světští součástí jiné kultury. Kultury žité mimo prostory cirkusu. Lidé od cirkusu se na tři měsíce usazují v domech, jež mají pevné základy, děti skládají zkoušky ve školách, které jsou v místě jejich trvalého bydliště, a tentáči hledají sezónní zaměstnání, než zase cirkus vyjede.¹¹⁵

Člověk, tedy i cirkusák, je zkrátka součástí několika kultur, což neznamena, že jedna by byla výš a druhá zase níž, ale na základě otvírání pohledu do jiných kultur dochází tak k vzájemnějšímu pochopení, porozumění. Daný fakt popisuje Ruth Benedictová ve své knize *Patterns of Culture*.

¹¹⁵Vlastní výzkum autorky

8. Lidé od cirkusu

V cirkusových maringotkách žijí lidé, jež se souhrnně nazývají cirkusáci, světští či komedianti. Pro mnohé z nás velmi zvláštní typy osobností, třeba i trochu podivní lidé se specifickým způsobem života. Jedněmi obdivováni, jinými nenáviděni; takto dichotomicky je společností nahlíženo na umělce, kteří jsou fanaticky propadlí své práci, jsou „zajatci“ řádu, který píše cirkusový život sám.

V minulosti si na svém původu světští velice zakládali a neradi se mísili s chrapouny, čili s těmi z venčí. Zvykli si na osamocení život na kolečkách, který žili po několik generací. To z nich udělalo vlastně takové svébytné společenství. V minulosti byl sňatek s chrapounem nepřípustnou záležitostí. Jakousi vstupenkou do požehnaného svazku manželského bylo narození v „talánku“, v komediantském voze. Toto nepsané pravidlo endogamie zůstalo, ale v menší míře, zakořeněno dodnes a je i spousta rodin, které ještě dnes dbají na to, aby probíhaly jen sňatky mezi lidmi od cirkusu. U cirkusu Humberto, kde jsem prováděla terénní výzkum, není tomu tak, že by sňatek s člověkem jiné skupiny než z vlastní byl zakázaný, ale Hynek Navrátil ml. říká: „Je jasné, že cirkusový život je odlišný od života lidí z venčí. My nebereme cestování jako nějaké příkoří, jsme na to zvyklí a je pro nás samozřejmostí to, že žijeme každý měsíc v jiné části republiky, a právě toto může být pro člověka z privátu překážkou, na kterou si nezvykne. Dále, pokud si chceme vzít někoho z privátu, je dobré, pokud má alespoň nějaké předpoklady, třeba taneční, divadelní či pohybové. To mu fungování a život tady velmi ulehčí a lépe se začlení. Pokud bych to měl shrnout, když by byla svatba člověka světského s člověkem z venčí, je do cirkusu přijat. Ale je jen málo případů, kdy tento svazek přetrvá. Spíše se stává to, že na

počátku přijme vše, co potulný život přináší , ale nevydrží to dlouho a nakonec stejně odchází.“

Lidé od cirkusu tvoří různorodou skupinu, která se bude následně dělit na základě vztahu k cirkusu.

První skupinou lidí od cirkusu jsou členové cirkusové rodiny. Rodina je základním pilířem. Je to jedna z nejzákladnějších skupin, s níž se setkáváme od dob nejstarších.

Velikostí je cirkusová rodina skupinou *malou*.¹¹⁶ Počet členů, kteří tvoří cirkusovou rodinu u cirkusu Humberto, jsou čtyři. Jedná se o principála, jeho manželku a dva syny. Všichni členové mají mezi sebou osobní vztahy neboli „*face to face*“.¹¹⁷ Mezi členy rodiny jsou neformální vztahy. Vztahy jednotlivce ke skupině, v našem případě k rodině, jsou vyvozeny z jeho vztahu k jednotlivým členům rodiny. Ty vznikají na základě společně tráveného času při každodenních interakcích.

*„Charakter členství ve skupině se dělí na dvě kategorie. Jednou je členství automatické a druhou členství na základě dobrovolného rozhodnutí.“*¹¹⁸ K danému dichotomickému dělení dochází i s členstvím v cirkusové rodině. K automatickému členství v cirkusové rodině došlo u chlapců, jež jsou potomky principála cirkusu Humberto, a to momentem narození do rodiny Navrátilových. Oproti tomu manželka principála, se stala součástí cirkusové rodiny na základě dobrovolného rozhodnutí, pro něž je charakteristické *„vytvoření nějaké solidarity se skupinou, a až poté se stát její součástí“*.¹¹⁹

„Členství ve skupině“ píše Zigmund Bauman, „ znamená, že člen zaujímá ve skupině určitou pozici. A pojem jednotlivých

¹¹⁶ WIATR, Jerzey J. *Společnost : Úvod do systematické sociologie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1968. 71 s. ISBN 14-029-68.

¹¹⁷ tamtéž

¹¹⁸ tamtéž

¹¹⁹ tamtéž

pozic ve skupině je podle Ralpa Lintona „souhrn práv a povinností, které skupina jednotlivci určila.“ Ruku v ruce jde s danou pozicí určená role. Role je určitý standart, který je od jednotlivce očekáván. Role je jednotlivci většinou určena společenstvím, ve kterém se nachází.¹²⁰Členové cirkusové rodiny mají své pozice ve skupině jasně vyhraněné a s nimi i role, které se od nich očekávají. Artista nese roli umělce, tudíž je od něho očekáváno kvalitní vystoupení. Žena principála je matkou, manželkou a artistkou, tudíž se od ní očekává plnění role matky, manželky, učitelky a kvalitní umělkyně. Principál je ředitelem cirkusu, otcem a manželem, od něhož je očekáváno kvalitní řízení cirkusu, přerozdělování peněz, ale i funkce muže jako otce a živitele rodiny.¹²¹

Principál je též, jak je tomu v každém společenství „nástrojem“ pro rozhodování. Jeho rozhodnutí je ostatními členy, nejen rodinnými, respektováno, ať je to díky jeho schopnostem, zkušenostem nebo z respektu, který vyplývá z jeho pozice v cirkuse. Principál je jakýmsi „srdcem“ cirkusu a v jeho největším zájmu je, aby cirkus prosperoval.

Role principála se dědí z otce na syna. V případě cirkusu Humberto bude cirkus dědit starší syn, není to však dané tím, že je prvorozený, ale vzájemnou domluvou, jelikož mladší syn chce pouze vystupovat, případně pomáhat bratrovi s vedením. Oproti tomu starší syn už se v současné době spolupodílí s otcem na organizačních věcech týkající se cirkusu, jako je zajištění míst k vystupování, podobě programu či reklamě.¹²²

Hlavní a rozhodující slovo v rodině má žena. Rozhoduje v otázce financí či výchovy dětí. Však toto neproniká mezi zaměstnance, v jejich očích je hlavou rodiny muž, a tak je to prezentováno i navenek.

¹²⁰WIATR, Jerzey J. *Společnost : Úvod do systematické sociologie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1968. 71 s. ISBN 14-029-68.

¹²¹Vlastní výzkum autorky

¹²²Vlastní výzkum autorky

Cirkusová rodina je základním stavebním kamenem celého cirkusu, tudíž má k němu nejsilnější vazby.

Další skupinou lidí, která má vztah k cirkusu, jsou artisté a tentáci.

Ačkoli artisté jsou umělci, kteří jsou cirkusem najímání na sezónu a jejich hlavní pracovní náplní je vystupování na cirkusových představeních, tentáci představují pomocný personál, který se podílí na stavbě stanu, péči o zvířata atd.. Pro tuto kapitolu je budu souhrnně nazývat sezonními zaměstnanci.

Sezónní zaměstnanci jsou skupinou, která vzniká pouze za určitých okolností a poté, co důvody vzniku pominou, se rozpadá. Dalo by se tudíž říci, že co do „*stupně stálosti se jedná o skupinu krátkodobou*“,¹²³ která trvá pouze od března o konce listopadu- jednu cirkusovou sezónu. Členství v dané skupině má charakter dobrovolné účasti, ke které došlo na základě vypěstování určité solidarity ke skupině. Členství ve skupině má i svůj moment vystoupení. Z tohoto hlediska je důležité rozdělit skupiny na nezrušitelné, z kterých lze vystoupit pouze smrtí, a na zrušitelné, z kterých lze vystoupit.¹²⁴ V případě sezónních zaměstnanců se jedná o skupinu zrušitelnou, tudíž z daného společenství lze vystoupit svobodně, na základě přání zainteresované osoby.¹²⁵

Tak jako cirkusová rodina tvoří jádro cirkusu, kdy odchod principála by zřejmě znamenal konec existence cirkusu, tak migrace sezónních zaměstnanců nemá na chod cirkusu, či dokonce na otázku existence, žádný vliv. Ba naopak kumulace sezónních zaměstnanců je žádoucím aspektem - artistická čísla se musí měnit, aby byla uchována atraktivnost představení a tentáci

¹²³WIATR, Jerzey J. *Společnost : Úvod do systematické sociologie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1968. 71 s. ISBN 14-029-68.

¹²⁴tamtéž

¹²⁵Vlastní výzkum autorky

jsou na období zimování propouštěni, buď kvůli finančním úsporám, nebo kvůli nedostatku práce. Často se ale stává, že tentáci si na tři měsíce, kdy je cirkus pasivní, nachází práci jinde a poté se k cirkusu znova vrací. Kdežto artisté s koncem sezóny cirkus opouštějí a hledají nový cirkus, kde budou následující rok hostovat. Zde je zásadní rozdíl mezi artisty a tentáky.

Avšak k nejvýraznějšímu dělení dochází u rozlišení mezi světskými a chrapouny.

Světský, též gádžo, je pojmenování zaměstnanců u kočovných společností, zejména těch, kteří se u cirkusu narodili.¹²⁶ „Dané označení také souvisí s tím, že cirkusáci jezdili po světě,“ takto původ slova vysvětluje Antonín Navrátil ml. Opakem světského je chrapoun. Takto je označován „privandrovalec“, civilista, který přišel k cirkusu z privátu (zvenčí), nepochází z cirkusu.¹²⁷

Už samotný pojem chrapoun má pejorativní nádech, důvodem může být minulost, kdy ve válce nebylo cirkusům přáno, lidé žijící mimo cirkus jimi pohrdali a byli k nim nepřátelští. Právě v těchto dobách se světští zařekli, že každý, kdo není světský, bude pykat.¹²⁸ Tento tvrdý negativistický postoj však nepřetrval až do současných dob, ale jistá dávka vzájemného pohrdání tam zůstala. Podle mého názoru však nemá žádné spojitosti s minulostí, ale vše vyplývá ze vzájemného nepochopení a neznalosti.

Jak jsem zjistila z výzkumu, lidé žijící mimo cirkus se dělí do dvou skupin, podle toho, jak cirkusáky vnímají. U první skupiny je určitý negativistický pohled na cirkusáky už v momentě, kdy začnou najíždět na nový „plac“. Často jsou

¹²⁶ HANČL, Tonda. *EJHLE, CIRKUSY A VARIETÉ : První český cirkusový slovník*. Brno : Rovnost, a.s., 1995. 164 s

¹²⁷ tamtéž

¹²⁸ HASS, Karel. *Cirkusácké živobyті*. Praha: ÁKA, 1991. ISBN 80-900298-6-8.

slyšet poznámky typu : „ No jo, komedianti přijeli, tak to jsem zvědav, jestli po sobě budou uklízet a nebudou hluční.“ Jiní zase zaujímají negativní postoj k představení, s kterým vystupují: „ Ať si nemyslí, že za takový prachy se tam půjdu podívat, že jim není hanba !“ A v neposlední řadě, je tu jistá dávka zaujetí, možná již bezdůvodně zakořeněná, a to je otázka týrání zvířat. Oproti tomu ostatní cirkus v jejich městě vidí rádi. Rádi uvítají tu možnost vidět zvířata, artisty a klauny, kteří předvádějí fascinující výkony.¹²⁹

V tomto pojetí probíhá dělení skupin na vnitřní (in-group) a vnější (out-group).¹³⁰ Dělení je subjektivní, neboť pochází z toho, jak dané členství vnímají členové skupiny. Často se může stát, že začneme skupině, do které sami patříme, tedy té vlastní, připisovat ty nejlepší vlastnosti , a členům té vnější skupiny, ty nejhorší.

V současné době dochází k prostupování hranic mezi jednotlivými skupinami, které vede k vzájemnému pochopení a uznání hodnot, jednotlivým skupinám vlastních.

¹²⁹Vlastní výzkum autorky

¹³⁰ WIATR, Jerzey J. *Společnost : Úvod do systematické sociologie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1968. 71 s. ISBN 14-029-68.

9. Závěrečné stanovisko z výzkumu

Po terénním výzkumu, který jsem provedla v měsíci září/říjen/listopad roku 2011, je vymezení komunity od Alice Gojové nejuvěstižnější. Cirkusové komunita má své **vlastní tradice**, což se projevuje při svatebních obřadech, křtinách či pohřbech. Specifikum dané komunity se dále projevuje **vlastními pověrami**, vztahující se k provozování cirkusu, **cirkusovým slangem** a **dichotomickým dělením roku na cirkusovou sezonu**, což je aktivní provozování cirkusu a **zimování**, kdy se cirkus usazuje na jednom místě na tři měsíce. V neposlední řadě je zde **kategorizace na my a oni**.

Všechna tato specifika potvrzují moji výzkumnou otázku, což dokazuje existenci cirkusové komunity. Ke skutečnostem, které potvrzují mou výzkumnou otázku, jsem došla na základě terénního výzkumu, který jsem prováděla výzkumnými technikami polostrukturovaný, strukturovaný rozhovor, nezúčastněné a zúčastněné pozorování.

10. Závěr

Život v cirkuse je osudovou volbou. Lidé se v něm učí i takové věci, které jsou v praktickém životě nepoužitelné, ale přitom vyhledávané. Žijí život, který je pro lidi z venčí nepochopitelný, ale přitom přitažlivý.

Jisté je to, když se rozhodnete žít život na „kolech“, musíte být přesvědčeni o jeho kvalitách a vnímat jeho poslání. Protože cirkus je mnohem víc, než podnik, který zaměstnává umělce. Je to místo, nabízející kus sebe, kus svého umění, které je prezentováno publiku.

Když jsem opouštěla cirkus Humberto po terénním výzkumu, napadala mě spousta věcí, které by na něm mohl člověk mít rád, či dokonce obdivovat. Ať už je to vůně pilin, pravidla, soudržnost nebo jen lehkost, s kterou svůj život žijí.

A tak bych chtěla svou práci ukončit slovy Cicera: „*Omnia mea mecum porto*“. Tedy: „Všechno své nosím s sebou.“¹³¹

¹³¹Cojeco.cz: *omnia mea mecum porto* [online]. 2012 [cit. 2012-03-27]. Dostupné z: http://www.cojeco.cz/index.php?detail=1&id_desc=67920&title=omnia+mea+mecum+porto&s_lang=2

11. Seznam literatury

Literární zdroje

ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha : Portál, s.r.o., 2008. 407 s. ISBN 978-80-7367-465-6.

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha : Argo, 2001. 595 s. ISBN 80-7203-124-4.

GOJOVÁ, Alice. *Teorie a modely komunitní práce*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2006.P

HANČL, Tonda. *EJHLE, CIRKUSY A VARIETÉ : První český cirkusový slovník*. Brno : Rovnost, a.s., 1995. 164 s

HARTL, Pavel; HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Praha : Portál s.r.o., 2000. 267 s. ISBN 80-178-303-X.

HASS, Karel. *Cirkusácké živobytí*. Praha: ÁKA, 1991. ISBN 80-900298-6-8.

KLUDSKÝ, Karel; CIBULA, Václav. *Život v manéži*. Praha : Orbis, 1970. 184 s.

MURPHY, Robert. 2004. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha:SLON. ISBN: 80-86429-25-3.

SOUKUP, Václav . *Přehled antropologických teorií kultur*.

Praha : Portál, s.r.o., 2004. 228 s. ISBN 80-7178-929-1

REICHEL, Jiří. *Kapitoly systematické sociologie*. Praha : EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2004. 112 s. ISBN 80-86423-80-7.

WIATR, Jerzey J. *Společnost : Úvod do systematické sociologie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1968. 71 s. ISBN 14-029-68.

Zašlé časy života v maringotkách. Prachatice: Muzeum české loutky a cirkusu, 2010. ISBN 978-80-7036-235-8.

Internetové zdroje

CIRQUEON.cz [online]. 2009 [cit. 2011-11-22]. Z historie českého cirkusu. Dostupné z WWW:<<http://www.cirqueon.cz/dokumentace/studie/item/30-z-historie-ceskeho-cirkusu>>

CirkusHumberto.com [online]. 2007 [cit. 2011-11-23]. Historie. Dostupné z WWW: <<http://www.cirkushumberto.com/cz/cirkus/historie/>>.

Cirkushumberto.com: Novinky [online]. 2007 [cit. 2012-03-27]. Dostupné z: <http://www.cirkushumberto.com/cz/cirkus/novinky/2011/>

Cojeco.cz: omnia mea mecum porto [online]. 2012 [cit. 2012-03-27]. Dostupné z: http://www.cojeco.cz/index.php?detail=1&id_desc=67920&title=omnia+mea+mecum+porto&s_lang=2

Czu.cz [Kultura cirkusového života v Čechách]. 2012 [cit. 2012-03-26]. Dostupné z: Kultura cirkusového života v Čechách

ČEKANOVÁ, Hana . Cirkus je poslední romantika na světě, říkají v Humbertu. *MLADÁ FRONTA : Sedmička* [online]. 2011, 5, [cit. 2011-11-24]. Dostupný z WWW: <<http://www.sedmicka.cz/praha-a-stredni-cechy/clanek/cirkus-je-posledni-romantika-na-svete-rikaji-v-humbertu-256583>>.

Instinkt: Nový cirkus [online]. 2010 (13/10) [cit. 2011-12-30]. Dostupné z: http://instinkt.tyden.cz/rubriky/ostatni/styl/novy-cirkus_25076.html

Kudyznudy.cz: Expozice české loutky a cirkusu v Prachaticích - jediné cirkusové muzeum v Čechách [online]. 2009 [cit. 2012-03-19]. Dostupné z: <http://www.kudyznudy.cz/Aktivity-a-akce/Aktivity/Expozice-ceske-loutky-a-cirkusu-v-Prachaticich--j.aspx>

Lideazeme.cz: Život ve stínu šapitó [online]. 2010 [cit. 2012-03-26]. Dostupné z: <http://www.lideazeme.cz/clanek/zivot-ve-stinu-sapito>

Lostartofhandbalancing.com: Washington Trapeze. *Lostartofhandbalancing.com* [online]. 2010 [cit. 2012-02-05]. Dostupné z: <http://www.lostartofhandbalancing.com/washington-trapeze/>

MGR. VACULÍK, Pavel. *Cirkusy a varieté - úvodní stránka* [online]. 2008 [cit. 2011-12-12]. Cirkusácký žargon. Dostupné z WWW: <http://cirkusy.xrs.cz/clanky/cirkusacky-zargon/>

MGR. VACULÍK, Pavel. *Cirkusy.xrs.cz* [online]. 2008 [cit. 2011-11-24]. Problémy dneška (zamyšlení nad současnou situací českých cirkusů). Dostupné z WWW: <<http://cirkusy.xrs.cz/clanky/problemy-dneska-zamysleni-nad-soucasnou-situaci-ceskych-cirkusu/>>

Pozitivni-noviny.cz: Pavel Vaculík: Cirkusové pověry. VACULÍK, Pavel. [online]. 2011 [cit. 2011-12-27]. Dostupné z: <http://www.pozitivni-noviny.cz/cz/clanek-2011070032>

[Http://www.pozitivni-noviny.cz/cz/clanek-2009100077](http://www.pozitivni-noviny.cz/cz/clanek-2009100077). VACULÍK, Pavel. *Pozitivní noviny* [online]. 2009 [cit. 2012-02-12]. Dostupné z: <http://www.pozitivni-noviny.cz/cz/clanek-2009100077>

Romové v České republice. *Romove.radio.cz* [online]. 2012 [cit. 2012-02-18]. Dostupné z: <http://romove.radio.cz/cz/clanek/18901>

Sedmicka.cz: *Cirkus je poslední romantika na světě, říkají v Humbertu* [online]. 2011 [cit. 2012-03-26]. Dostupné z: <http://www.sedmicka.cz/praha-a-stredni-cechy/clanek/cirkus-je-posledni-romantika-na-svete-rikaji-v-humbertu-256583>

Slangy.cz: *Argot* [online]. 2008 [cit. 2012-03-19]. Dostupné z: http://www.slangy.cz/SNC_Argot.html

Svetaci.websnadno.cz: pohadky v hantirce. *Haniky o kracaváčku a Devlínkovi*. 2009 [cit. 2012-02-05]. Dostupné z: <http://www.svetaci.websnadno.cz/pohadky-v-hantirce.html>

Xman.cz [<http://xman.idnes.cz/cirkus-je-exotika-a-zeny-prit>]. 2011 [cit. 2012-03-26]. Dostupné z: http://xman.idnes.cz/cirkus-je-exotika-a-zeny-pritahuje-rika-principal-jiri-berousek-pw2-/xman-rozhovory.aspx?c=A111116_153248_xman-rozhovory_fro

Akademické práce

KELLNEROVÁ, Květoslava. *Problematika dnešních cirkusů v České republice*. Pardubice, 2010. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice.

WURMOVÁ, Alžběta. *Cirkus a nomádství*. Brno, 2011. Bakalářská práce. MASARYKOVA UNIVERZITA.

Audiovizuální zdroje

Rychlík, Břetislav. 2003. *Lidé z manéže*. Česká televize.

Přílohy

Seznam obrazových příloh

Příloha A - Stavba cirkusového šapitó

Převzato z <http://www.cirkushumberto.cz/cz/fotogalerie/jak-se-stavi-cirkus-10/page-5/>

Příloha B - Cirkus Humberto

Převzato z <http://www.cirkushumberto.cz/cz/fotogalerie/pod-sapito-2011-15/>

Příloha C - Trénink

Převzato z <http://www.cirkushumberto.cz/cz/fotogalerie/pod-sapito-2011-15/>

Příloha D - Zákulisí

Převzato z <http://www.cirkushumberto.cz/cz/fotogalerie/ze-zakulisi-cirkusu-16/page-3/>

Příloha E - Vystoupení

Převzato z <http://www.cirkushumberto.cz/cz/fotogalerie/pod-sapito-2011-15/>

Příloha F - Zimoviště

Zdroj: archiv autora

Příloha A
Stavba cirkusového šapitó



Obrázek 1 Při stavbě šapitó, se jako první vztyčují hlavní stožáry



Obrázek 3 Svítící koule, jež se tyčí na stožárech



Obrázek 2 Poté je vše připravené k zvednutí šapitó



Obrázek 4 Natahování cirkusového šapitó, je jednou z nejtěžších věcí. Najednou jsou kolem něho desítky chlapů



Obrázek 5 Světelná rampa



Obrázek 6 Vrchní část stanu s galerií



Obrázek 7 Celé dílo je hotovo

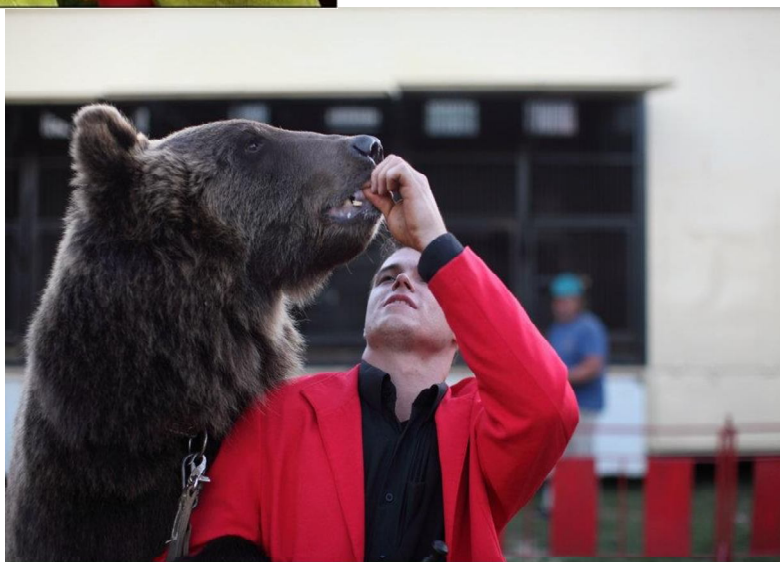
Příloha B
Cirkus Humberto



Obrázek 1 Cirkus Humberto na Proseku



Obrázek 2 Klaun Mr. Georg



Obrázek 3 Hynek Navrátil ml.

Příloha C
Trénink



Obrázek 2 Stefany a žongléřský trénink



Obrázek 1 Trénink ekvilibristiky pod vedením Hynka Navrátila ml.



Obrázek 3 Hynek Navrátil ml. trénuje ekvilibristiku



Obrázek 4 trénink nožního žonglování



Obrázek 1 Příprava na vystoupení s velbloudy



Obrázek 2 Vystoupení se zebry pod vedením Hynka Navrátila ml.



Obrázek 3 Hynek Navrátil st. s indickou slonící



Obrázek 4 Možnost občerstvení během přestávky a po představení

Příloha E
Vystoupení



Obrázek 1 Vystoupení s velbloudy pod vedením Hynka Navrátila st.



Obrázek 2 Ekvilibristické představení Hynka Navrátila ml.



Obrázek 3 Drezúra Kamerunských a Kyperských koz - Helmunda a Gertruda



Obrázek 4 Představení Antonia s číslem Washington Trapez



Obrázek 5 Vystoupení manželů Spindler se slony



Obrázek 6 Závěrečné děkování

Příloha F
Zimoviště



Obrázek 1,2 Bytové prostory



Obrázek 3 Ustájení pro zvířata



Obrázek 4,5 Odstavené vozy, čekající na opravy





Obrázek 6 jsou zde uloženy všechny věci na sezónní opravy



Obrázek 7,8 vozy, které potřebují opravit



Název souboru: pdfverze.doc
Adresář: C:\Documents and Settings\Simča\Dokumenty
Šablona: C:\Documents and Settings\Simča\Data
aplikací\Microsoft\Šablony\Normal.dotm
Název: UNIVERZITA PARDUBICE
Předmět:
Autor: Simča
Klíčová slova:
Komentáře:
Datum vytvoření: 28.3.2012 16:31:00
Číslo revize: 7
Poslední uložení: 28.3.2012 23:56:00
Uložil: Simča
Celková doba úprav: 8 min.
Poslední tisk: 29.3.2012 0:00:00
Jako poslední úplný tisk
Počet stránek: 86
Počet slov: 15 141 (přibližně)
Počet znaků: 89 338 (přibližně)